

μεγάλην ἐλάττωσιν τῆς δράσεως. Ὅθεν Σὺ κατὰ φυσικὴν ἀκολουθίαν ἐπωμίζεσαι τὸ μέγιστον μέρος τῶν ἐνταῦθα κοινῶν ἡμῶν συναδελφικῶν εὐθυνῶν.

Ὁ Θεὸς νὰ σὲ ἐνισχύῃ εἰς τὸ ὑψηλὸν ἔργον σου καὶ νὰ σὲ ἀξιώσῃ νὰ χαιρετίσῃς ἐπισήμως εἰσερχομένους πλείονας ἢ ἐγὼ νέους Ἀκαδημαϊκοὺς συναδέλφους ἐν τῇ ἱερᾷ ἡμῶν ἐπιστήμῃ.

Ἡ ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΕΝ ΔΙΑΛΟΓῼ ΜΕΤΑ ΤΩΝ ΕΤΕΡΟΔΟΞΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ Κ. ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΑΡΜΙΡΗ

Μακαριώτατε, Σεβασμιώτατοι, Κύριοι Ὑπουργοί, Κύριε Πρόεδρε, Κύριοι Συνάδελφοι, Κυραὶ καὶ Κύριοι,

Πρώτιστα πάντων ἐπιτραπήτω μοι νὰ ἐκφράσω τὴν βαθεῖαν ἐγγνωμοσύνην μου πρὸς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν διὰ τὴν τιμητικὴν ἐκλογὴν μου ὡς μέλους αὐτῆς, ὡς καὶ πρὸς τὸν κ. Πρόεδρον αὐτῆς καὶ τὸν σεβαστὸν Συνάδελφον κ. Παναγιώτην Μπρατσιώτην διὰ τοὺς φιλόφρονας λόγους, οὓς ἡγαθύνθησαν νὰ ἀπευθύνωσι πρὸς ἐμὲ κατὰ τὴν ἐπίσημον ταύτην ὑποδοχὴν μου εἰς τὸ ἀνώτατον τοῦτο πνευματικὸν Ἰδρυμα. Ὡσαύτως ἐπιθυμῶ νὰ εὐχαριστήσω θερμῶς καὶ πάντας τοὺς τιμῶντάς με διὰ τῆς παρουσίας των ἐνταῦθα καὶ ἰδιαίτερος τοὺς ἀξιολόγους ἐκπροσώπους τῆς ἐκκλησιαστικῆς, πολιτικῆς καὶ πνευματικῆς ἡγεσίας τῆς χώρας ἡμῶν. Εἴτα ἐπιτραπήτω μοι, ἵνα ἐπιτελέσω κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην καὶ εἰλαβὲς μνημόσυρον τῶν αἰοιδίμων διαπρεπῶν προκατόχων μου θεολόγων ἀκαδημαϊκῶν, ἥτοι τῶν Ἀρχιεπισκόπων Ἀθηνῶν Χρυσόστομον Παπαδοπούλου καὶ Χρυσάνθου Φιλιππίδου, ὡς καὶ τῶν σεβαστῶν διδασκάλων μου ἀκαδημαϊκῶν Κωνσταντίνου Δουβουνιώτου, Δημητρίου Μπαλάνου, Γεωργίου Σωτηρίου, Γρηγορίου Παπαμιχαήλ, Νικολάου Λούβαρη καὶ Ἀμίλκα Ἀλιβιζάτου, ὃν καὶ διαδέχομαι.

Κατὰ τὸν Κανονισμόν τῆς Ἀκαδημίας, ὁ εἰσιτήριοις τοῦ νέου μέλους αὐτῆς λόγος δέον νὰ εἶναι σχετικὸς ἢ πρὸς τὸ ἔργον τοῦ μέλους, τὸ ὅποιον διαδέχεται, ἢ πρὸς τὸν κλάδον, τὸν ὅποιον καλλιιεργεῖ. Ὅφείλω νὰ πράξω τὸ δεύτερον, διότι μικρὸν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ αἰμνήστου προκατόχου μου ἀκαδημαϊκοῦ Ἀμίλκα Ἀλιβιζάτου ὠμίλησαν ἐν τῇ αἰθούσῃ ταύτῃ μετὰ πληρότητος περὶ τῆς προσωπικότητος καὶ τῆς δράσεως αὐτοῦ οἱ ἀξιότιμοι Συνάδελφοι κ.κ. Παναγιώτης Μπρατσιώτης, Λεωνίδας Ζέρβας καὶ Ἰωάννης Θεοδωρακόπουλος. Ὅθεν περιττὸν νὰ ἐπαναλάβω τὰ λεχθέντα περὶ τῆς ὄντως μεγάλης προσφορᾶς τοῦ διαπρεπεστάτου τούτου ἀκα-

δημαῖκοῦ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, εἰς τὴν θεολογικὴν ἐπιστήμην καὶ εἰς τὴν κοινωνίαν διὰ τῆς εἰς διαφόρους τομεῖς λίαν ἀποδοτικῆς δράσεώς του. Καὶ νῦν προβαίνω εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀναγγελθέντος θέματος μου : «Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἐν διαλόγῳ μετὰ τῶν ἐτεροδόξων Ἐκκλησιῶν». Τὸ θέμα τοῦτο ἐλήφθη, ὡς ἐλέχθη, ἐκ τοῦ ὃν καλλιεργῶ θεολογικοῦ κλάδου, εἶναι δὲ ἐπικαιρον καὶ νευραλγικὸν ἐν τῷ διανομένῳ αἰῶνι τῆς οἰκουμενικῆς ἐκκλησιαστικῆς κινήσεως καὶ τοῦ οἰκουμενικοῦ διαλόγου μετὰ τῶν Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν.

Ὁ σύγχρονος οἰκουμενικὸς διάλογος ἔχει προσλάβει εὐρείας διαστάσεις καὶ μεγάλην σπουδαιότητα, ὡς φαίνεται ἔνθεν μὲν ἐκ τῶν πολλῶν διεκκλησιαστικῶν συνεδρίων, συμποσίων, συναντήσεων καὶ ἐπιτροπῶν πρὸς μελέτην καὶ διεξαγωγὴν διαλόγου μετὰ τῶν Ἐκκλησιῶν, θρησκειῶν καὶ κοσμοθεωριῶν, ὡς καὶ μετὰ τῶν ἀντιπροσώπων χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ Ὁμολογιῶν, χριστιανῶν καὶ μὴ χριστιανῶν, χριστιανῶν καὶ ἀθεϊστῶν, ἢ μετὰ τῶν Ἐκκλησίας καὶ κόσμου κ.ο.κ., ἔνθεν δὲ ἐκ τῆς δημοσιευομένης κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη καὶ πολλαπλασιαζομένης ὁσμῆραι δαφνίου βιβλιογραφίας ἐπὶ θεμάτων τοῦ διαλόγου, ὡς καὶ ἐκ τῆς ἰδρύσεως εἰδικῶν ἰνστιτούτων καὶ κέντρων μελέτης αὐτοῦ. Ἰδίως μετὰ τῶν Ὁρθοδόξων, τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν καὶ τῶν Διαμαρτυρομένων διαπιστοῦται ἐπ' ἐσχάτων τάσις, ὅπως διὰ τοῦ διαλόγου προσεγγίσωσι καὶ γνωρίσωσι πληρέστερον ἀλλήλους, κατανοήσωσι τὰ ἰδιάζοντα παρ' αὐτοῖς, ἀνέρωσι τὰς συνδεοῦσας αὐτοὺς ὁμοιότητας καὶ διευθετήσωσι καὶ ὑπερβῶσι τὰς χωριζούσας αὐτοὺς διαφοράς.

Καλεῖται δὲ διάλογος οἰκουμενικὸς ἢ θεολογικὸς ὁ μετὰ τῶν θεολόγων διαφόρων χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ Ὁμολογιῶν διεξαγόμενος ἐπισήμως ἢ ἀνεπισήμως, προφορικῶς ἢ γραπτῶς, καὶ περιστρεφόμενος περὶ θέματα θεολογικὰ καὶ ἐκκλησιαστικά, ἔχων δὲ ὡς προσεχῇ μὲν σκοπὸν τὴν συνεννόησιν καὶ συνεργασίαν τῶν Ἐκκλησιῶν, ὡς ἀπώτερον δὲ τὴν ἔνωσιν αὐτῶν. Καθ' ὅσον ἡ τάσις καὶ ἐπιδίωξις τῆς καταλλαγῆς καὶ ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν ἀποτελεῖ ἐν τῇ συγχρόνῳ ἐποχῇ αἶτημα παγχριστιανικόν, ἀπορρέον ἐκ τῆς πεποιθήσεως ὅτι ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὴν ἑαυτῆς οὐσίαν εἶναι μία, ἣ δὲ ἐνεστῶσα διαίρεσις αὐτῆς ἀντίκειται εἰς τὴν ἰδρυτικὴν βούλησιν τοῦ Κυρίου καὶ εἰς τὴν τελευταίαν ἀρχιερατικὴν προσευχὴν αὐτοῦ «ἵνα πάντες ἐν ᾧσιν» (Ἰωάν. 17, 21). Ὁ ἐν τῇ ἀγάπῃ διάλογος τῆς ἀληθείας, παρ' ὅλας τὰς ἐπιπροσθούσας δυσχερείας, θεωρεῖται σήμερον, ὑπὸ τὸ ἐπικρατήσαν νέον πνεῦμα καὶ τὰς δημιουργηθείσας νέας συνθήκας εἰς τὰς σχέσεις μετὰ τῶν λαῶν καὶ τῶν Ἐκκλησιῶν, ὡς δυνατὸς καὶ ἀναγκαῖος, πρὸς ἀλληλογνωριμίαν καὶ συνεννόησιν καί, Θεοῦ συνεργοῦντος, μελλοντικὴν ἐπανένωσιν τῆς διηρημένης νῦν Χριστιανοσύνης, ὡς καὶ θεολογικὴν μαρτυρίαν τῆς χριστιανικῆς πίστεως ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ. Δι' ὃ καὶ ἐλέχθη ὅτι ὁ διάλογος «ἀποτελεῖ ἀναγκαίαν προϋπόθεσιν διὰ πᾶσαν

προσπάθειαν πρὸς ἐπίτευξιν τῆς ἐνότητος τῶν χριστιανῶν»¹. Ἐντεῦθεν καὶ ἐν τῇ ἐποχῇ ἡμῶν ὁ μονόλογος φαίνεται ὅτι παραχωρεῖ τὴν θέσιν του εἰς τὸν ἀπαθῆ, εἰρηρικὸν καὶ ἀντικειμενικὸν διάλογον μεταξὺ τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ Ὁμολογιῶν² πρὸς ἀνέυρεσιν τῆς ἀληθείας, μὲ τάσιν δὲ καὶ περαιτέρω ἐπεκτάσεως αὐτοῦ εἰς οἰκουμενικὸν διάλογον μεταξὺ χριστιανῶν καὶ μὴ χριστιανῶν, Χριστιανισμοῦ καὶ ἄλλων μὴ χριστιανικῶν θρησκειῶν³, ὡς καὶ τῶν συγχρόνων ἰδεολογικῶν ρευμάτων.

Ὡς γνωστόν, ἡ χριστιανικὴ Ἐκκλησία ἐχρησιμοποίησεν ἤδη ἀπ' ἀρχῆς τὸν διάλογον, ἐπομένη κυρίως τῇ Παλαιᾷ καὶ Καινῇ Διαθήκῃ καὶ τοῖς ἀρχαίοις κλασσικοῖς, πρὸ πάντων τῷ Πλάτῳ καὶ τοῖς ἄλλοις Σωκρατικοῖς καὶ τῷ Κικέρωνι,

1. Πάπας Παῦλος ΣΤ' πρὸς Καρδινάλιον Ἰωάννην Willebrands, ἐν: «Ἐπίσκεψις», ἀριθμ. 111 τῆς 5.11.1974, σ. 5.

2. Βλ. R. Groscurth (Hrsg.), *Wandernde Horizonte auf dem Weg zu kirchlicher Einheit*, Frankfurt, 1974, σ. 102, 106: «Bilaterale Dialoge haben seit den frühen 60er Jahren eine merkliche Erweiterung erfahren. Die Liste ist long und verlängert sich weiter. Auf Weltebene findet man Anglikaner im Dialog mit Lutheranern, Orthodoxen und römischen Katholiken; römische Katholiken mit Lutheranern, Methodisten, Altkatholiken, Pfingstkirchlern und Reformierten; Altkatholiken mit Orthodoxen; östliche mit orientalischen Orthodoxen und Baptisten mit Reformierten. Ausserdem wurden eine Fülle offizieller und inoffizieller bilateraler Gespräche zwischen Kirchen innerhalb einzelner Länder geführt — allein elf in den Vereinigten Staaten von Amerika — oder in zwei Ländern, wie beispielsweise die Gespräche zwischen der Russischen Orthodoxen Kirche und der Evangelischen Kirche in Deutschland... Gegenwärtig werden über 30 Unionsverhandlungen geführt, an denen etwa 125 Kirchen beteiligt sind. Mehr als ein Drittel dieser Kirchen sind bereits vereinigte Kirchen, und die Union ist für sie zum Segen geworden. Es sei die interessante Tatsache hinzugefügt, dass von den 63 seit 1925 vollzogenen Unionen keine wieder auseinandergebrochen ist». Βλ. καὶ σ. 108 κέ. «die vier Dialoge: die internationalen anglikanisch/lutherischen, anglikanisch/römisch — katholischen, lutherisch/römisch — katholischen und ferner die regionalen lutherisch/reformierten Gespräche in Europa...». Πρβλ. καὶ N. Ehrensström / G. Gassmann, *Confessions in Dialogue, A survey of bilateral conversations among World Confessional Families, 1962 - 1971*, Geneva 1973. J. Deschner, *Schritte auf dem Weg zur Einheit der Kirche*, ἐν «Ökumenische Rundschau» 1/1973, σ. 80 κέ.

3. Π.χ. πρβλ. τὸ πρόσφατον (κατ' Ἀπρίλιον 1974) διεθνὲς θρησκευτολογικὸν συνέδριον ἐν Κεϋλάνη, καθ' ὃ διεξήχθη διάλογος μεταξὺ ἀντιπροσώπων πέντε θρησκειῶν: Χριστιανισμοῦ, Ἰουδαϊσμοῦ, Ἰνδουϊσμοῦ, Βουδδισμοῦ καὶ Ἰσλαμισμοῦ με θέμα «πρὸς μίαν παγκόσμιον κοινότητα» (ἐν: «Χρονικὸν τοῦ Πορευθέντες», τεύχ. 6 - 7 (1974), σ. 1 - 16) ἢ τοὺς διαλόγους μεταξὺ Χριστιανῶν θεολόγων καὶ Μαρξιστῶν κλπ.

ὡς π.χ. ἐν ταῖς διαφόροις μορφαῖς τῆς Λατρείας καὶ μάλιστα τῇ ἱερᾷ Λειτουργίᾳ ἢ ἐν τῇ Θεολογίᾳ κατὰ τῶν Ἰουδαίων, τῶν Ἑθνικῶν καὶ τῶν αἰρετικῶν ἢ ἐν τῷ κατηχητικῷ καὶ διδακτικῷ διαλόγῳ⁴ ἢ βραδύτερον ἐν τῷ διαλόγῳ μεταξὺ τῆς Ἀνατολικῆς καὶ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, ὡς καὶ τῶν ἀπὸ τῆς Διαμαρτυρήσεως προελθουσῶν Ἐκκλησιῶν καὶ Ὁμολογιῶν καὶ δὴ κατὰ τὸ πλεῖστον ἐν μορφῇ ἀπολογητικῇ ἢ πολεμικῇ. Ἀλλὰ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ὁ διάλογος προσέλαβε περισσότερον εἰρηρικὸν καὶ ἐπιστημονικὸν χαρακτῆρα, ἐνταθεὶς καὶ ἐπεκταθεὶς ἐπ' ἐσχάτων ἰδίως μεταξὺ τῶν Προτεσταντικῶν Ἐκκλησιῶν, καὶ δὴ καὶ αὐτῆς τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, ἰδίως κατόπιν τοῦ ἀνοήγματος τῆς Β' Βατικανίου Συνόδου (1962 - 1965) πρὸς τὸν ἐξωρρωμαϊκὸν χριστιανικὸν κόσμον καὶ σχετικῆς πρωτοβουλίας τοῦ νῦν Πάπα Παύλου ΣΤ'. Ἀπὸ δὲ τοῦ τέλους τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου εἰσῆλθεν εἰς τὸν θεολογικὸν ὑπὸ σύγχρονον μορφὴν διάλογον μετὰ τῶν ἑτεροδόξων Ἐκκλησιῶν καὶ ὁλόκληρος ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, πρωτοβουλία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ μάλιστα τοῦ ἀειμνήστου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηνᾶγορου Α' καὶ ἀποφάσει τῶν Ἀὐτοκεφάλων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καὶ τῶν ἐπ' ἐσχάτων συγκληθεῖσων ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου τούτου τεσσάρων Πανορθοδόξων Διασκέψεων.

Ἡ περὶ συμμετοχῆς εἰς τὸν διάλογον ἀπόφασις αὕτη εἶναι εὐεξήγητος, καθ' ὅσον ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, συνειδυῖα ὅτι κατέχει καὶ διαφυλάττει ἀνόθευτον τὴν ἀποκεκαλυμμένην θεῖαν ἀλήθειαν, ἥδη ἀπὸ τῆς ἀρχαίας Πατερικῆς ἐποχῆς οὐ μόνον δὲν ἀπέφενγεν, ἀλλὰ τοῦναντίον ἐπεζήτει τὸν διάλογον μετὰ τῶν ἑτεροδόξων καὶ τῶν αἰρετικῶν καὶ τῶν ἑτεροθρήσκων, πρὸς μετάδοσιν εἰς αὐτοὺς τῆς ἀληθείας καὶ σωτηρίας αὐτῶν. Ἐν τούτῳ ἐμμεῖτο αὕτη τὸν θεῖον Ἰδρυτὴν καὶ Ἀρχηγὸν αὐτῆς, ὅστις συνῆπτε διάλογον μετὰ τῶν Φαρισαίων καὶ ἄλλοτε μὲν «τῇ ἐπερωτήσει τὸ ψεῦδος ἤλεγχεν», ἄλλοτε δὲ «συλλογισμοῖς τὴν κακίαν ἀνέτρεπεν»⁵. Ἀλλοτε πάλιν ἐχρησιμοποιοῖ τὴν μέθοδον τοῦ διαλόγου πρὸς ἀποκάλυψιν ὑπερφυσικῶν ἀληθειῶν, ὡς π.χ. ἐν τῷ γνωστῷ διαλόγῳ αὐτοῦ μετὰ τῆς Σαμαρείτιδος (Ἰωάν. 4, 7 κέ.).

Ὁμοίως καὶ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἐχρησιμοποιοῖ τὸν διάλογον ἐν τῇ ἱεραπο-

4. Βλ. R. H i r z e l, *Der Dialog*, Hildesheim 1963, I. Teil, σ. 68 κέ., II. Teil, σ. 366 κέ. M. H o f f m a n n, *Der Dialog bei den christlichen Schriftstellern der ersten vier Jahrhunderte*, Berlin 1966. B. R. V o s s, *Der Dialog in der frühchristlichen Literatur*, München 1970. G. B a r d y, *Dialog*, ἄρθρον ἐν *Reallexikon für Antike und Christentum*, τ. 3, σ. 945 - 954.

5. Ἰωάννου Χρυσόστομου, Ὁμιλία εἰς τὸ ῥητὸν «ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ τοῦτο ποιεῖς ;», PG 56, 414 - 415.

στολικῇ δράσει του, ὡς π.χ. ἐν Ἀθήναις «διελέγετο ἐν τῇ συναγωγῇ τοῖς Ἰουδαίοις καὶ τοῖς σεβομένοις καὶ ἐν τῇ ἀγορᾷ κατὰ πᾶσαν ἡμέραν πρὸς τοὺς παρατυγχάνοντας. . . καὶ ἐν μέσῳ τοῦ Ἀρείου Πάγου», ὡς ἱστοροῦσιν αἱ Πράξεις τῶν Ἀποστόλων (17, 17 ἐξ.). Ἐπειτα καὶ οἱ ἐκκλησιαστικοὶ Πατέρες ὁμοίως δὲν ἀπέφευγον τὸν μετὰ τῶν αἱρετικῶν καὶ τῶν ἑτεροθρήσκων διάλογον, ἀλλὰ διελέγοντο μετ' αὐτῶν «μετὰ πολλῆς τῆς ἐπιεικείας»⁶, καίτοι κατεπολέμουν τὰς αἵρέσεις καὶ ἑτεροδιδασκαλίας αὐτῶν.

Τοῦτο ἀκριβῶς πράττει καὶ σήμερον ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, μετέχουσα τῆς οἰκουμενικῆς ἐκκλησιαστικῆς Κινήσεως καὶ ἐν τοῖς πλαισίοις αὐτῆς διεξάγουσα διάλογον μετὰ τῶν ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἐμφορουμένων πνεύματος ἑτεροδόξων Ἐκκλησιῶν, καθ' ὅσον «πᾶν πνεῦμα, ὃ ὁμολογεῖ Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα, ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστιν» (Α' Ἰωάν. 4, 2). Διὰ τοῦ διαλόγου τούτου ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἐπιζητεῖ κυρίως νὰ προβάλῃ εἰς τὸν ἐκτὸς αὐτῆς χριστιανικὸν κόσμον τοὺς θησαυροὺς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως καὶ ζωῆς καὶ συνεργασθῇ μετ' αὐτοῦ πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς διασπασθείσης ἐκκλησιαστικῆς ἐνότητος. Τὰ ἀνωτέρω περὶ τῆς συμμετοχῆς εἰς τὸν διάλογον τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας εἰρημένα ἐπιρρωννύονται καὶ ἐξ ὅσων ἔγραψεν ἐγκυκλίως ἐν ἔτει 1971 ἡ Ἱερὰ Σύνοδος ἡμῶν: «Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ὑπῆρξε πάντοτε πρόθυμος νὰ ἔλθῃ εἰς διάλογον μετὰ τῶν ἑτεροδόξων καὶ δώσῃ λόγον καὶ μαρτυρίαν περὶ τῆς ἑαυτῆς ὀρθοδόξου πίστεως καὶ ἐλπίδος. Ὁ διάλογος εἶναι ὑποχρέωσις, διότι ὑποχρέωσις εἶναι ἡ μαρτυρία τῆς ὀρθοδόξου πίστεως. Ἐπειδὴ μετὰ τὸ Σχίσμα ἐπῆλθεν ἀνυπολογίστως μεγάλη διαφοροποίησις τῶν χριστιανῶν ἔν τε τῇ πίστει καὶ τῇ πράξει, καθίσταται ἀναγκαιοτάτη ἡ θεολογικὴ μαρτυρία τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, προκειμένου νὰ γίνῃ γνωστὴ καὶ νὰ ἐκτιμηθῇ ἡ προσήλωσις τῆς εἰς τὴν Παράδοσιν τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν Πατέρων ὑπὸ τῶν ἄλλων χριστιανῶν. . . Ὁ διάλογος διεξάγεται ὑπὸ τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἐκπροσωπομένης ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καὶ τῶν ὑπευθύνων θεολογικῶν παραγόντων, ἐνεργούντων ἐκ μέρους ὁλοκλήρου τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας»⁷. Ὁ σύγχρονος διάλογος χαρακτηρίζεται ὡς «οἰκουμενικός», καθ' ὅσον συμμετέχουσιν ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει αὐτοῦ ἢ ὅπωςδήποτε παρακολουθοῦσι μετ' ἐνδιαφέροντος αὐτὸν πᾶσαι σχεδὸν αἱ χριστιανικαὶ Ἐκκλησίαι, ἐπιδιώκουσαι δι' αὐτοῦ ὅπως προσεγγίσωσι καὶ γνωρίσωσι καλύτερον ἀλλήλας καὶ συζητήσωσι τὰ ἐνοῦντα καὶ διαι-

6. Το ὦ αὐ το ὦ, Εἰς Γέν. ὁμιλ. 8, PG 53, 72. — Κατὰ Ἀνομοίων, λόγ. 1, PG 48, 708.

7. Παρὰ Π. Τρεμπλα, Ἐπὶ τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως καὶ τῶν θεολογικῶν διαλόγων ἡμεπίσημα ἔγγραφα, Ἀθήναι 1972, σ. 6, 8.

ροῦντα αὐτάς, συνεργαζόμεναι ἅμα ἐπὶ τοῦ πεδίου τοῦ πρακτικοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν ἀγάπῃ, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι «ἡ τῶν διαφορῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν προσέγγιςις πρὸς ἀλλήλας καὶ κοινωνία οὐκ αποκλείεται ὑπὸ τῶν ὑφισταμένων μεταξὺ αὐτῶν δογματικῶν διαφορῶν»⁸.

Διεκρίθη δὲ ἐπ' ἐσχάτων ὁ μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν διάλογος εἰς τὸν οὕτως ἀποκληθέντα «διάλογον τῆς ἀγάπης» καὶ εἰς τὸν ἐν κυριολεξίᾳ «θεολογικὸν διάλογον τῆς ἀληθείας». Ὁ πρῶτος χρησιμοποιεῖται ἐν τῷ προπαρασκευαστικῷ σταδίῳ ὡς μέσον καὶ ὄργανον πρὸς τὸν κυρίως θεολογικὸν διάλογον τῆς ἀληθείας, μὴ δυνάμενος νὰ ὑποκαταστήσῃ αὐτόν, ἀλλ' ἀπλῶς χρησιμεύων πρὸς προλείανσιν τοῦ ἐδάφους καὶ προετοιμασίαν τοῦ τελευταίου, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ ἀληθὴς καὶ γνησίᾳ ἀγάπῃ εἶναι ἀχωρίστως συννηωμένη μετὰ τῆς ἀληθοῦς καὶ ὀρθῆς πίστεως⁹. Ὡσαύτως ὁ διάλογος τῆς ἀγάπης ἀποσκοπεῖ καὶ εἰς τὴν συνεργασίαν τῶν Ἐκκλησιῶν ἐπὶ πρακτικοῦ πεδίου πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν κοινωνικῶν προβλημάτων τοῦ παρόντος. Δὲν πρέπει δὲ ὁ διάλογος τῆς ἀγάπης νὰ ὑπερτονίζεται, διότι, ὡς παρετηρήθη, κατ' οὐσίαν «δὲν ὑπάρχει διάλογος τῆς ἀγάπης ἄνευ τοῦ διαλόγου τῆς ἀληθείας»¹⁰, ὅπως καὶ τὰν ἀπαλιν, καθ' ὅσον ἡ ἀγάπῃ δέον ἀπαιτήτως νὰ προηγηται καὶ νὰ συνοδεύῃ πάντοτε τὸν διάλογον τῆς ἀληθείας, οὕσα «ἀνυπόκριτος», κατὰ τὸν Ἀπόστολον (Ρωμ. 12, 9). Μόνον «ἀληθεύοντες ἐν ἀγάπῃ» (Ἐφ. 4, 15), δυνάμεθα νὰ χωρήσωμεν εἰς τὸν θεολογικὸν διάλογον τῆς ἀληθείας, ἥτις ἀλήθεια εἶναι ἡ οὐσία τῆς ἀγάπης. Ὡστε δὲν πρέπει τὸν διάλογον τῆς ἀγάπης «νὰ ἀντιθέτωμεν πρὸς τὸν διάλογον τῆς ἀληθείας», καθ' ὅσον καὶ ὁ διάλογος τῆς ἀγάπης «ἐμπεριέχει

8. Διάγγελμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου «πρὸς τὰς ἀπανταχοῦ Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ» (1920), παρὰ Ἰω. Καρμίρη, Τὰ δογματικά καὶ συμβολικά μνημεῖα τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, Graz 1968, τ. II, σ. 1055.

9. Κατ' ἐξοχὴν θιασώτης τοῦ διαλόγου τῆς ἀγάπης ὑπῆρξεν ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Ἀθηναγόρας Α', ὃν ἠκολούθησεν ὁ Πάπας Παῦλος ΣΤ'. Βλ.: Τόμος ἀγάπης. Vatican - Phanar (1958 - 1970). Rome - Constantinople 1971. Αὐτόθι, σ. 414, ὁ Πατριάρχης Ἀθηναγόρας εἶπεν ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Πέτρου ἐν Ρώμῃ: «Καλούμεθα ἵνα συνεχίσωμεν καὶ ἐντείνωμεν τὸν διάλογον τῆς ἀγάπης, εἰς τρόπον ὥστε νὰ καταστήσωμεν τοῦτον προθεολογικὸν γεγονός, τὸν δὲ κυρίως θεολογικὸν διάλογον, ἐκ κοινῆς πάντων συμφωνίας, νὰ κατευθύνωμεν ἅφ' ἑνὸς μὲν πρὸς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ ἥδη κοινῇ βιουμένου ἐκκλησιαστικῶς, ἅφ' ἑτέρου δὲ πρὸς τὴν διερεύνησιν, ἐν πνεύματι ἀγάπης καὶ οἰκοδομῆς, καὶ τὴν διατύπωσιν, ἐν πνεύματι διακονίας, τῆς ἀληθείας».

10. I. Πόποβιτς, Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία καὶ ὁ Οἰκουμενισμός, Θεσσαλονίκη 1974, σ. 227. Πρβλ. καὶ P. Duprey, La théologie et le rapprochement entre les Églises Catholique et Orthodoxe, ἐν Le Service Théologique dans l'Église, Mélanges offerts au P. Yves Congar, Paris 1974, σ. 39.

ἐν ἑαυτῷ τὴν ἀπαίτησιν τῆς ἀληθείας»¹¹, ἡ δὲ ἀγάπη πρέπει νὰ στηρίζεται ἐπὶ τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀληθείας. Οὐδ' ἐπιτρέπεται νὰ χρησιμοποιητῇ ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἐν γένει διάλογος μετὰ πολιτικῆς καὶ διπλωματικῆς ὑστεροβουλίας πρὸς ἐπεκτατικούς σκοπούς, ἀλλὰ μόνον «ἐν καθαρᾷ συνειδήσει» (Α' Τιμ. 3, 9. Β' Τιμ. 1, 3) καὶ μετ' «ἀγάπης ἐκ καθαρᾶς καρδίας καὶ συνειδήσεως ἀγαθῆς καὶ πίστεως ἀνυποκρίτου» (Α' Τιμ. 1, 5. Β' Τιμ. 2, 22. Α' Πέτρ. 1, 22). Πρὸ πάντων ἀπαγορεύεται πᾶσα κατάχρησις τοῦ διαλόγου τῆς ἀγάπης πρὸς σκοποὺς προπαγανδιστικούς καὶ προσηλυτιστικούς διὰ τῆς δημιουργίας τοῦ λεγομένου «λαϊκοῦ οἰκουμενισμοῦ ἐκ τῶν κάτω» ἢ «οἰκουμενισμοῦ τῆς βάσεως», ἀντὶ τοῦ ἐπισήμου θεσμικοῦ καὶ ἀληθοῦς «οἰκουμενισμοῦ ἐκ τῶν ἄνω» ὑπὸ τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τῶν ἐντεταλμένων θεολόγων αὐτῶν διὰ τοῦ θεολογικοῦ διαλόγου τῆς ἀληθείας. Διότι ὁ «λαϊκὸς οἰκουμενισμὸς» ὁδηγεῖ εἰς σύγχυσιν τῶν πληρωμάτων τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ ἐξαπάτησιν αὐτῶν καὶ ἀναβίωσιν τοῦ καταδικασθέντος προσηλυτισμοῦ, δι' ὃν λόγον προὐκάλεσεν ἥδη σοβαρὰς ἀντιδράσεις ἐκ μέρους τῶν Ὁρθοδόξων.

Ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ αἱ πρῶται ἀρχαὶ τοῦ συγχρόνου διαλόγου ἀνάγονται εἰς τὰς γνωστὰς δύο ἐγκυκλίους τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἰωαννίμου Γ' πρὸς τὰς Αὐτοκεφάλους Ὁρθοδόξους Ἐκκλησίας κατὰ τὰ ἔτη 1902 - 1904¹², εἴτα δὲ εἰς τὸ περίπυστον διάγγελμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου «πρὸς τὰς ἀπανταχοῦ Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ» τοῦ ἔτους 1920¹³, ὡς καὶ εἰς τὴν συμμετοχὴν ὀρθοδόξων ἀντιπροσώπων εἰς τὰ μεγάλα συνέδρια τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως τῆς τελευταίας 50ετίας¹⁴, δι' ὧν πάντων ἐπραγματοποίησεν ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἀνοιγμά τι πρὸς τὰς ἑτεροδόξους Ἐκκλησίας. Ἀλλ' ἐπισημότερον ἤρχισε πανορθόδοξον ἀποφάσει ἢ προπαρασκευὴ τοῦ θεολογικοῦ διαλόγου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας μετὰ τῶν ἑτεροδόξων Ἐκκλησιῶν διὰ τοῦ εἰσαχθέντος ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου Α' νέου θεσμοῦ τῶν Πανορθοδόξων Διασκέψεων, ἧτοι τῆς Α' ἐν Ρόδῳ τὸ 1961, τῆς Β' ἐν Ρόδῳ τὸ 1963, τῆς Γ' ἐν Ρόδῳ τὸ 1964 καὶ τῆς Δ' ἐν Γενεύῃ τὸ

11. J. Willebrands, ἐν: «Ἐπίσκεψις» 2 (1971), 7, 22. «L' Osservatore Romano» 10.7.1971.

12. Ἡ περὶ τῶν σχέσεων τῶν Αὐτοκεφάλων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καὶ περὶ ἄλλων γενικῶν ζητημάτων πατριαρχικὴ καὶ συνοδικὴ ἐγκύκλιος τοῦ 1902, αἱ εἰς αὐτὴν ἀπαντήσεις τῶν ἀρίων Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν καὶ ἡ ἀνταπάντησις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, Κωνσταντινούπολις 1904, ὡς καὶ παρὰ Ἰω. Καρμίρη, μν. ἔ. τ. II, σ. 1032 - 1044.

13. Παρὰ Ἰω. Καρμίρη, αὐτόθι, σ. 1055 - 1058, πρβλ. καὶ σ. 1058 - 1061 ἐγκύκλιον τοῦ ἔτους 1952.

14. Αὐτόθι, σ. 1061 - 1077. Ἰω. Καρμίρη, Ὁρθοδοξία καὶ Προτεσταντισμός, Ἀθῆναι 1937, σ. 378 - 397. Β. Σταυροῖδον, Ἱστορία τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως, Ἀθῆναι 1964, σ. 42 - 113.

1968. Οὕτως ἐν μὲν τῇ Α' Πανορθόδοξῳ Διασκέψει ἀπεφασίσθη ἡ ἐν τῷ πνεύματι τοῦ πατριαρχικοῦ διαγγέλματος τοῦ 1920 «μελέτη τῶν τρόπων προσεγγίσεως καὶ ἐνότητος τῶν Ἐκκλησιῶν ἐν προοπτικῇ πανορθόδοξῳ» καὶ ἡ προπαρασκευὴ θεολογικοῦ μετ' αὐτῶν διαλόγου, καὶ δὴ μετὰ τῆς Ῥωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, τῶν ἐλασσόνων ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν, τῆς Παλαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, ὡς καὶ μετὰ τῶν ἐκ τῆς Μεταρρυθμίσεως προσελθουσῶν Ἐκκλησιῶν καὶ Ὁμολογιῶν, καὶ εἰδικῶς τῆς Ἀγγλικανικῆς καὶ τῆς Λουθηρανικῆς Ἐκκλησίας, ὡς καὶ τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν, ὡς ἐκφράσεως τῆς οἰκουμενικῆς ἐκκλησιαστικῆς Κινήσεως»¹⁵. Ἡ δὲ Γ' Πανορθόδοξος Διάσκεψις ἐπανέλαβεν ὅτι «ἡ ἀγία ἡμῶν Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία διακηρύττει εὐθαρσῶς τῷ κόσμῳ ἔτι ἀπαξ, ὅτι ἐπιθυμεῖ πάντοτε τὰς μεθ' ὧν τῶν Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ Ὁμολογιῶν ἀγαθὰς σχέσεις ἐπ' οἰκοδομῇ τῆς ἐνότητος τῶν χριστιανῶν ἐν τῇ μιᾷ, ἀγίᾳ, καθολικῇ καὶ ἀποστολικῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Κυρίου, κατὰ τὸ ῥῆμα αὐτοῦ «ἵνα πάντες ἐν ὧσιν»¹⁶. Τέλος καὶ ἡ Δ' Πανορθόδοξος Διάσκεψις τῆς Γενεύης εἶχεν ὁρίσει ὡς θέμα αὐτῆς τὴν προώθησιν τοῦ διαλόγου τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας μετὰ τῶν ἐτεροδόξων Ἐκκλησιῶν, καὶ πρὸς τοῦτο ἐποιήσατο «θεώρησιν τῆς μέχρι τοῦδε σημειωθείσης προόδου, ὡς καὶ τοῦ δέοντος ἐφεξῆς γενέσθαι ἐπὶ τοῦ θέματος τῶν σχέσεων τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας μετὰ τῶν Ἐκκλησιῶν Ῥωμαιοκαθολικῆς, Ἀγγλικανικῆς, Παλαιοκαθολικῆς, Ἀντιχαλκηδονίων καὶ Λουθηρανῆς, ὡς καὶ ἐξέτασιν τοῦ τρόπου τῆς συστηματικωτέρας καὶ πληρεστερας ὁρθόδοξου προσφορᾶς εἰς τὸ ἔργον τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν»¹⁷.

Κατόπιν λοιπὸν τῶν ἀνωτέρω πανορθόδοξων ἀποφάσεων θέλομεν ἐξετάσει ἐνταῦθα λίαν περιληπτικῶς, ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς κλεψύδρας, τὴν ἐξέλιξιν τῶν θεολογικῶν διαλόγων, προσδιορίζοντες εἰς ποῖον σημεῖον ἔχει φθάσει ἕκαστος τούτων σήμερον, καὶ δὴ πρῶτον μετὰ τῶν Ἀντιχαλκηδονίων Ἐκκλησιῶν, δεύτερον μετὰ τῆς Παλαιοκαθολικῆς, τρίτον μετὰ τῆς Ἀγγλικανικῆς, τέταρτον μετὰ τῆς Ῥωμαιοκαθολικῆς, πέμπτον μετὰ τῆς Λουθηρανικῆς καὶ ἕκτον μετ' ἄλλων Προτεσταντικῶν Ὁμολογιῶν διὰ τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν.

15. Ἰω. Καρμίρη, Ἡ Α' Πανορθόδοξος Διάσκεψις τῆς Ῥόδου, Ἀθῆναι 1961, σ. 17 - 18.—Τὰ δογματικὰ καὶ συμβολικὰ μνημεῖα . . . τ. II², σ. 1082 - 1083. «Θεολογία» 32 (1961) 511 - 512.

16. Ἰω. Καρμίρη, Ἡ Γ' Πανορθόδοξος Διάσκεψις τῆς Ῥόδου. Ἐν τῇ σειρᾷ: Ὁρθοδοξία καὶ Ῥωμαιοκαθολικισμός, Ἀθῆναι 1964, τευχ. II, σ. 97.—Τὰ δογματικὰ καὶ συμβολικὰ μνημεῖα . . . , τ. II³, σ. 1089.

17. Ἰω. Καρμίρη, Ἡ Δ' Πανορθόδοξος Διάσκεψις, Ἀθῆναι 1968, σ. 38 - 45, ὡς καὶ ἐν «Ἐκκλησίᾳ» 45 (1968) 433.

Καὶ πρῶτον, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν θεολογικὸν διάλογον μεταξὺ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ τῶν ἀρχαίων Ἀνατολικῶν ἢ Ἀντιχαλκηδονίων Ἐκκλησιῶν, ἤτοι τῆς Κοπτικῆς, τῆς Αἰθιοπικῆς, τῆς Ἀρμενικῆς, τῆς Συροϊακωβιτικῆς καὶ τῆς Μαλαμπαρικῆς (ἐν Ἰνδία) ¹⁸, ἔχει διαπιστωθῇ ὅτι οὗτος ἤρχισεν εὐθὺς μετὰ τὴν Δ' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον τοῦ ἔτους 451, «προφάσει τοῦ ἐν Χαλκηδόνι συντάγματος» ¹⁹ τῆς ὁποίας ἀπεσχίσθησαν αὐταὶ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Λέγομεν, μετὰ τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, «προφάσει», διότι τῇ ἀληθείᾳ ἡ κυρία καὶ βαθυτέρα αἰτία τοῦ πρώτου ἐκείνου μεγάλου ἐκκλησιαστικοῦ σχίσματος δὲν ἦτο τόσον τὸ «δόγμα τῆς Χαλκηδόνης» περὶ τῆς ὑποστατικῆς ἐνώσεως τῶν δύο ἐν Χριστῷ φύσεων, ὅσον ἦσαν διάφοροι ἄλλοι μὴ θεολογικοὶ καὶ ἐκκλησιαστικοὶ παράγοντες, καὶ δὴ πολιτικοί, ἐθνικιστικοί, φυλετικοί, κοινωνικοί, πολιτιστικοὶ καὶ ἄλλοι ἱστορικοὶ λόγοι καὶ αἰτίαι τῶν οἰκούντων τὰ ἀνατολικά σύνορα τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας λαῶν, ἐπιδιωκόντων τὴν ἐθνικὴν αὐτῶν ἐλευθερίαν καὶ ἀποκατάστασιν καὶ μισούντων τοὺς Βυζαντινοὺς καὶ οὐχὶ τὴν Σύνοδον τῆς Χαλκηδόνης. Ὅπως ποτ' ἂν ἦ, μετὰ τῶν Ἀντιχαλκηδονίων τούτων καὶ τῶν Ὁρθοδόξων Βυζαντινῶν διεξήχθη μετὰ τὴν Δ' ἐν Χαλκηδόνι Οἰκουμενικὴν Σύνοδον καὶ ἐξ αἰτίας τῆς ἀποφάσεως αὐτῆς περὶ τοῦ χριστολογικοῦ δόγματος πολυχρόνιος θεολογικὸς διάλογος, διαρκέσας καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν βυζαντινὴν περίοδον. Οὕτω διεξήχθη διάλογος ἀφ' ἐνὸς μὲν πρωτοβουλία τῶν κηδομένων τῆς ἐνότητος τοῦ Κράτους Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων ²⁰, ἀφ' ἐτέρου δὲ γνήσιος θεολογικὸς διάλογος μεταξὺ Ὁρθοδόξων καὶ Ἀντιχαλκηδονίων θεολόγων, γραπτῶς τε καὶ προφορικῶς καὶ συνοδικῶς, κορυφωθείς εἰς τὴν Ε' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον τοῦ ἔτους 553 ²¹. Ἰδιαιτέρως δὲ ἡ Ἀρμενικὴ Ἐκκλησία διεξήγαγε συνεχῆ σχεδὸν θεολογικὸν διάλογον μετὰ τῆς Βυζαντινῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ὅστις ἄλλοτε μὲν μὲ μικράς, ἄλλοτε δὲ μὲ μεγάλας διακοπὰς διήρκεσε μέχρι τοῦ ιδ' αἰῶνος, ἀλλ' ἄνευ θετικοῦ ἀποτελέσματος ²². Ἐκτοτε διεκόπη ὁ θεολογικὸς διάλογος μεταξὺ

18. Βλ. Ἰω. Καρμίρη, Αἱ ἀρχαῖαι Ἀντιχαλκηδόνιοι Ἐκκλησίαι τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἡ βάσις τῆς ἐπανένωσεως αὐτῶν μετὰ τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, Ἀθήναι 1965.

19. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Περὶ αἱρέσε. πγ', PG 94, 741.

20. Ὡς γνωστόν, οὗτοι ἠνέοντο τοὺς Μονοφυσίτας καὶ διὰ διαφορῶν διαταγμάτων, οἷα ἦσαν τὸ «Ἐγκύκλιον» γράμμα τοῦ Βασιλίσκου (476), τὸ «Ἐνωτικόν» τοῦ Ζήνωνος (482), τὸ θέσπισμα τοῦ Ἀναστασίου τοῦ Δικόρου (491 - 518), τὰ τρία γνωστὰ διατάγματα τοῦ Ἰουστινιανοῦ τῶν ἐτῶν 533, 544 καὶ 564, ἡ «Ἐκθεσις» τοῦ Ἡρακλείου (638) καὶ ὁ «Τύπος» τοῦ Κωνσταντοῦ Β' (648).

21. Βλ. Ἰω. Καρμίρη, Τὰ δογματικὰ καὶ συμβολικὰ μνημεῖα... τ. Ι², σ. 181 κέ.

22. Πλείω βλ. Ἰω. Καρμίρη, Σχέσεις Ὁρθοδόξων καὶ Ἀρμενίων καὶ ἰδίως ὁ κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα θεολογικὸς διάλογος μεταξὺ αὐτῶν, Ἀθήναι 1967, σ. 18 κέ.

τῶν Ὁρθοδόξων Βυζαντινῶν καὶ τῶν Ἀρμενίων καὶ γενικώτερον τῶν Ἀντιχαλκηδονίων, συνεπεία τῆς ὑποδουλώσεως αὐτῶν ὑπὸ τοὺς Τούρκους, μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ παρόντος αἰῶνος, ὅτε ἀνεκινήθη τὸ ζήτημα τῆς συνεχίσεως τοῦ διαλόγου μετὰ τῶν Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν, πρῶτον μὲν διὰ τῆς μνημονευθείσης ἐγκυκλίου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἰωακείμ Γ' τοῦ ἔτους 1902 πρὸς τὰς Αὐτοκεφάλους Ὁρθοδόξους Ἐκκλησίας καὶ τῶν ἀπαντήσεων αὐτῶν²³, εἶτα δὲ καὶ διὰ σχετικῆς ἀποφάσεως τῆς ἐν Ἀγίῳ Ὁρει συνελθούσης τὸ 1930 Διορθοδόξου Ἐπιτροπῆς²⁴. Βραδύτερον δὲ ἐπὶ πανορθόδοξον πλέον ἐπιπέδον ἀπεφασίσθη ἡ ἔναρξις τοῦ ἐπισήμου θεολογικοῦ διαλόγου μεταξὺ τῆς Ὁρθοδόξου καὶ τῶν Ἀντιχαλκηδονίων Ἐκκλησιῶν προπαρασκευαστικῶς μὲν ὑπὸ τῆς Α' καὶ τῆς Γ' Πανορθοδόξου Διασκέψεως²⁵, τελικῶς δὲ καὶ ὀριστικῶς ὑπὸ τῆς Δ', ἣτις ἀπεφάσισεν, ὅπως ὁ διάλογος οὗτος «πραγματοποιηθῇ, ἐφ' ὅσον ἀνταποκρίνεται ἀπολύτως ἀφ' ἑνὸς μὲν πρὸς τὴν ἤδη πανορθοδόξως ἐκφρασθεῖσαν σχετικὴν ἐπιθυμίαν... ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὴν κατ' ἐπανάληψιν ἐπίσης ἐκφρασθεῖσαν ὁμόθυμον ἔφεσιν τῶν ἀρχαίων τούτων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν πρὸς ἔνωσιν μετὰ τῆς Ὁρθοδοξίας...»²⁶. Ὁμοίαν ἀπόφασιν ἐξέδωκε καὶ ἡ ἐν Ἀδδῖς Ἀμπέμπα συνελθούσα τὸ 1965 Α' Διάσκεψις τῶν Ἀρχηγῶν τῶν Ἀντιχαλκηδονίων Ἐκκλησιῶν²⁷. Παραλλήλως συνῆλθον κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετίαν τέσσαρες ἀνεπίσημοι Διασκέψεις Ὁρθοδόξων καὶ Ἀντιχαλκηδονίων θεολόγων ἐν Aarhus (1964), Μπρίστολ (1967), Γενεύη (1970) καὶ Ἀδδῖς Ἀμπέμπα (1971) καὶ ἡσχολήθησαν περὶ τὰ θέματα τοῦ θεολογικοῦ διαλόγου μεταξὺ τῶν κατ' Ἀνατολὰς Ἐκκλησιῶν, προπαρασκευάσασαι ἀρκούντως τὴν ἔναρξιν τοῦ ἐπισήμου μεταξὺ αὐτῶν διαλόγου²⁸. Τέλος ἡ συσταθεῖσα ὑπὸ τῆς Δ' Πανορθοδόξου Διασκέψεως

23. Παρὰ Ἰω. Κ α ρ μ ί ρ η, Τὰ δογματικὰ καὶ συμβολικὰ μνημεῖα... τ. II, σ. 1032 - 1043.

24. Πρακτικὰ τῆς Προκαταρκτικῆς Ἐπιτροπῆς τῶν Ἀγίων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, τῆς συνελθούσης ἐν τῇ ἐν Ἀγίῳ Ὁρει ἱεράῃ μεγίστῃ Μονῇ τοῦ Βατοπεδίου, 8 - 23 Ἰουνίου 1930, Κωνσταντινούπολις 1930, σ. 144, βλ. καὶ σ. 70, 73 - 74, 124, 128.

25. Ἰω. Κ α ρ μ ί ρ η, αὐτόθι, τ. II³, σ. 1082. - Ὁρθοδοξία καὶ Ῥωμαιοκαθολικισμός... τ. II, σ. 98 - 99.

26. Ἰω. Κ α ρ μ ί ρ η, Ἡ Δ' Πανορθόδοξος Διάσκεψις, σ. 43 - 44. «Ἐκκλησία» 45 (1968), 430 - 431.

27. Αὐτόθι, σ. 87 - 88. Ν ι κ ο λ ά ο υ Ἀ ξ ώ μ η ς, Διάσκεψις Ἀνατολικῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ἐν Ἀδδῖς Ἀμπέμπα, Ἀθήναι 1965, σ. 48.

28. Βλ. τὰ Πρακτικὰ αὐτῶν ἐν «The Greek Orthodox Theological Review» 10 (1964/65) 61 - 74, 13 (1968) 241 - 257 καὶ 16 (1971) 79 - 107. Ἰω. Κ α ρ μ ί ρ η, Εἰσηγήσεις ἐνώπιον τῶν Διασκέψεων Ὁρθοδόξων καὶ Ἀντιχαλκηδονίων θεολόγων, Ἀθήναι 1970. Τ ο ὕ α ὕ

Διορθόδοξος Θεολογική Ἐπιτροπή ἐπὶ τοῦ ὀρθοδόξου - ἀνατολικοῦ διαλόγου συνήλθεν ἐν Ἀδδῖς Ἀμπέμπα τὸ 1971 εἰς διάσκεψιν καὶ «θεωρήσασα ἐπαρκῆ τὴν μέχρι τοῦδε προπαρασκευὴν διὰ τὸν διάλογον τοῦτον, ἀπεφάσισεν... ὅπως ζητηθῇ ἡ σύστασις ἀντιστοίχου Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς τῶν ἀρχαίων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν, ἐπὶ τῷ σκοπῷ ὅπως αἱ δύο Ἐπιτροπαὶ ὁμοῦ ἀναλάβωσι τὸ ἔργον τῆς διεξαγωγῆς τοῦ διαλόγου τούτου»²⁹. Ἐπὶ πλέον ἀνέθηκεν εἰς τριμελῆ ὑποεπιτροπὴν τὴν περαιτέρω προπαρασκευὴν τοῦ θεολογικοῦ διαλόγου, ἣτις μετὰ τῆς ἀντιστοίχου ὑποεπιτροπῆς τῶν Ἀντιχαλκηδονίων συνεδρίασαν τὸ 1973 ἐν Ἀθήναις καὶ συνεχίζουσιν ἔκτοτε τὸ ἔργον αὐτῶν³⁰.

Δεύτερον, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν θεολογικὸν διάλογον τῆς Ὁρθοδόξου μετὰ τῆς Παλαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, παρατηροῦμεν εἰσαγωγικῶς περὶ τῆς τελευταίας ὅτι αὕτη, προελθοῦσα ἐκ τῆς ἀπορρίψεως τῶν ἀποφάσεων τῆς Α' Βατικανίου Συνόδου τοῦ ἔτους 1870 περὶ τοῦ ἀλαλήτου καὶ τοῦ πρωτείου τοῦ Πάπα, ἠνόθη μετὰ τῆς «Ἐκκλησίας τῆς Οὐτρέχτης», δηλὰ δὴ τοῦ ἐν Ὁλλανδίᾳ τμήματος τῆς Ῥωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, τὸ ὁποῖον κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΗ' αἰῶνος (1725) ἦλθεν εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ῥώμης διὰ λόγους κανονικοδιοικητικούς κυρίως. Ἐπομένως ἡ Παλαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία ἔχει διπλὴν ἀρχήν, μίαν ἐν ἔτει 1725, ὅτε ἀνεξαρτοποιήθη ἀπὸ τῆς Ῥώμης ἡ μέχρι σήμερον ὀφισταμένη Παλαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία τῆς Ὁλλανδίας, καὶ ἑτέραν ἐν ἔτει 1870, ὅτε ἀπεσχίσθησαν ἀπὸ τῆς Ῥώμης, ἀπορρίψασαι τὰ νέα λατινικὰ δόγματα τῆς Α' Βατικανίου Συνόδου περὶ τοῦ ἀλαλήτου καὶ τοῦ πρωτείου τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης, αἱ βαθμηδὸν συγκροτηθεῖσαι καὶ μέχρι σήμερον ὀφιστάμεναι Παλαιοκαθολικαὶ Ἐκκλησίαι τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Ἑλβετίας, μεθ' ὧν ἠνόθησαν μεταγενεστέρως καὶ αἱ Παλαιοκαθολικαὶ Ἐκκλησίαι τῆς Αὐστρίας, τῆς Τσεχοσλοβακίας, τῆς Γιουγκοσλαβίας καὶ τῆς Πολωνίας (ἐν Ἑνδρώπῃ καὶ Ἀμερικῇ). Ἡ οὕτω σχηματισθεῖσα Παλαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία, ἀπορρίψασα τὰ καινὰ παπικὰ δόγματα, ὥς καὶ παλαιότερας λατινικὰς ἑτεροδοξασκαλίας, αἱς πρώτη εἶχε πολὺν πρότερον ἐπισημάνει καὶ ἀπορρίψει ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, εὐρέθῃ αὐτομάτως πλησίστιος πρὸς τὴν Ὁρθοδοξίαν. Διὰ τοῦτο διεκίρυσαν

τ ο ὕ, Αἱ ἀρχαῖαι Ἀντιχαλκηδόνιοι Ἐκκλησίαι τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἡ βάσις τῆς ἐπανενώσεως αὐτῶν μετὰ τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, Ἀθῆναι 1965. Τ ο ὕ α ὗ τ ο ὕ, *The Dialogue between Orthodox and Non-chalcedonian Churches*, Athens 1966.

29. Ἰ ω. Κ α ρ μ ί ρ η, Ἡ Α' Διάσκεψις τῆς Διορθοδόξου Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς ἐπὶ τοῦ διαλόγου μετὰ τῶν Ἀντιχαλκηδονίων Ἐκκλησιῶν, Ἀθῆναι 1971, σ. 13.

30. Μ ε θ ο δ ί ο υ Ἀ ξ ώ μ η ς, Συνάντησις τῶν δύο ὑποεπιτροπῶν διὰ τὸν θεολογικὸν διάλογον μεταξὺ Ὁρθοδόξου καὶ ἀρχαίων τῆς Ἀνατολῆς Ἐκκλησιῶν, ἐν «Ἐκκλησιαστικῷ Φάρῳ» 56 (1974) 242 - 247.

οί Παλαιοκαθολικοί ἐν τῷ πρώτῳ συνεδρίῳ αὐτῶν τοῦ ἔτους 1871 : « Ἐλπίζομεν εἰς ἔνωσιν μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς καὶ τῆς Ῥωσικῆς Ἐκκλησίας, ὧν ὁ χωρισμὸς ἐγένετο ἄνευ ἀναγκαίων αἰτιῶν καὶ στηρίζεται οὐχὶ ἐπὶ ἀσυμβιβάστων δογματικῶν διαφορῶν »³¹. Ὡς ἐκ τούτου οἱ Παλαιοκαθολικοί, περὶ πολλοῦ ποιούμενοι τὴν ἔνωσιν αὐτῶν μετὰ τῶν Ὁρθοδόξων, ἱκανὰς κατέβαλον προσπάθειάς πρὸς ἐπίτευξιν ταύτης. Μεταξὺ δὲ τῶν ἄλλων προσεκάλουν τοὺς Ὁρθοδόξους εἰς τὰ ἑαυτῶν συνέδρια, εἰς τὰ ὁποῖα καὶ μετεῖχον οὗτοι.

Τοιοιουτρόπως ἤρχισε παρενθὺς μετὰ τὴν σύστασιν καὶ διοργάνωσιν τῆς Παλαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας ὁ θεολογικὸς διάλογος αὐτῆς μετὰ τῆς Ὁρθοδόξου, ὅστις διήλθε διὰ τριῶν κυρίως σταθμῶν, ἥτοι τῶν συνεδρίων τῆς Βόννης κατὰ τὰ ἔτη 1874 - 1875, τῆς θεολογικῆς ἀλληλογραφίας μεταξὺ τῶν Ἐπιτροπῶν τῆς Πετροπόλεως καὶ τῆς Ῥοττερντάμης κατὰ τὰ ἔτη 1893 - 1913 καὶ τῆς ἐν Βόννῃ συνδιασκέψεως Ὁρθοδόξων καὶ Παλαιοκαθολικῶν θεολόγων ἐν ἔτει 1931³². Μετὰ δὲ τὴν ἔνεκα τῶν δύο παγκοσμίων πολέμων προσωρινὴν διακοπὴν τοῦ ὀρθοδοξο-παλαιοκαθολικοῦ διαλόγου, ἐπελήφθησαν αὐτοῦ αἱ Α', Γ' καὶ Δ' Πανορθόδοξοι Διασκέψεις, αἵτινες ὥρισαν Διορθόδοξον Θεολογικὴν Ἐπιτροπὴν πρὸς μελέτην καὶ προπαρασκευὴν καὶ εἴτα ἔναρξιν τοῦ διαλόγου τούτου³³. Τοιοιουτρόπως ἤρχισεν ἡ τετάρτη φάσις τοῦ ὀρθοδοξο-παλαιοκαθολικοῦ διαλόγου. Ἡ Διορθόδοξος αὕτη Ἐπιτροπὴ συνεκρότησε τρεῖς διασκέψεις, ἥτοι τὴν πρώτην ἐν Βελιγραδίῳ τὸ 1966, τὴν δευτέραν ἐν Γενεύῃ τὸ 1970 καὶ τὴν τρίτην ἐν Βόννῃ τὸ 1971 καὶ μετ' ἐνδελεχῇ μελέτῃ τῶν μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν ὕφισταμένων ὁμοιοτήτων καὶ διαφορῶν κατέληξεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι « τὸ ἔργον αὐτῆς ἔχει ἀρκούντως προχωρήσει, ὥστε νὰ εἶναι δυνατὴ ἡ ἔναρξις τοῦ διαλόγου τῶν δύο Θεολογικῶν Ἐπιτροπῶν, Διορθοδόξου καὶ

31. C. B. Moss, *The Old Catholic Movement*, London 1964, σ. 235. U. Küry, *Die altkatholische Kirche, ihre Geschichte, ihre Lehre, ihre Anliegen*. Ἐν : *Die Kirchen der Welt*, τ. III, Stuttgart 1966, σ. 66, 389. Μαξίμου Σάραδων, *Παλαιοκαθολικισμός καὶ Ὁρθοδοξία*, Ἀθῆναι 1966, σ. 63.

32. F. H. Reusch, *Bericht über die vom 10 bis 16 August 1875 zu Bonn gehaltenen Unions - Konferenzen*. Bonn 1875. Ἰω. Καρμίρη, *Ὁρθοδοξία καὶ Παλαιοκαθολικισμός*, Ἀθῆναι 1966, τεύχ. I, σ. 9 κέ. Τοῦ αὐτοῦ, *Ὁρθοδοξία καὶ Ῥωμαιοκαθολικισμός*, τ. II, σ. 77 κέ. Γερμανοῦ Θυατείρω, *Πρακτικά τῶν συνεδριάσεων τῆς Παλαιοκαθολικῆς καὶ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐπιτροπῆς κατὰ τὴν συνδιάσκεψιν τὴν γενομένην τῇ 27 καὶ 28 Ὀκτωβρίου 1931 ἐν Βόννῃ ἐν «Ὁρθοδοξίᾳ» 7 (1932) 156 - 162, 210 - 213.*

33. Ἰω. Καρμίρη, *Τὰ δογματικὰ καὶ συμβολικὰ μνηεῖα...* τ. II², 1083, 1090 - 1091. Τοῦ αὐτοῦ, *Ἡ Δ' Πανορθόδοξος Διάσκεψις*, ἐν «Ἐκκλησίᾳ» 45 (1968) 408 - 409.

Παλαιοκαθολικῆς»³⁴. Οὕτω, συνωδὰ τῇ ἀποφάσει ταύτῃ, συνῆλθεν εἰς τὴν πρώτην αὐτῆς συνδιάσκεψιν ἐν Ἀθήναις τὸ 1973 ἡ Μικτὴ Ὁρθοδοξοπαλαιοκαθολικὴ Θεολογικὴ Ἐπιτροπὴ ἐπὶ τοῦ διαλόγου μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν Ὁρθοδόξου καὶ Παλαιοκαθολικῆς καὶ μετὰ διαβουλεύσεις, κηρύξασα λήξαν τὸ προπαρασκευαστικὸν στάδιον τοῦ θεολογικοῦ διαλόγου μεταξὺ Ὁρθοδόξων καὶ Παλαιοκαθολικῶν, καθώρισε τὰ πλαίσια καὶ τὴν μέθοδον τῆς διεξαγωγῆς ἐφεξῆς τοῦ ἐπισήμου θεολογικοῦ διαλόγου καὶ ὥρισε τὰ θέματα τῆς προσεχοῦς κατ' Αὔγουστον 1975 συνδιασκέψεως αὐτῆς³⁵. Τὰ θέματα ταῦτα ἀνέλαβον καὶ ἐμελέτησαν ἀπὸ ὀρθοδόξου καὶ παλαιοκαθολικῆς ἐπόψεως τὰ θεολογικὰ μέλη τῆς Μικτῆς ταύτης Ἐπιτροπῆς, ἅτινα καὶ συνῆλθον κατὰ Σεπτέμβριον 1974 ἐν Morschach τῆς Ἑλβετίας πρὸς ἀπὸ κοινοῦ ἐξέτασιν καὶ ἐπεξεργασίαν τῶν ὑπ' αὐτῶν συνταχθεῖσων εἰσηγήσεων³⁶.

Τρίτον, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν θεολογικὸν διάλογον τῆς Ὁρθοδόξου μετὰ τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας, οὗτος ἤρχισεν ἤδη ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς ιζ' ἑκατονταετηρίδος. Ὡς γνωστόν, ἡ Ἐκκλησία αὕτη περιλαμβάνει τρεῖς τάσεις ἢ σχολὰς σκέψεως, ἥτοι τὴν παραδοσιακὴν καὶ καθολικὴν *High Church*, μεθ' ἧς κυρίως διεξάγεται ὁ ὀρθοδοξο-ἀγγλικανικὸς διάλογος, τὴν προτεσταντικὴν καὶ πονηριτανικὴν *Low Church* καὶ τὴν ὀρθολογιστικὴν καὶ κριτικὴν *Broad Church*. Ὁ διάλογος οὗτος ἤρξατο διὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου Λουκάρεως (1572 - 1638)³⁷, καὶ μάλιστα τοῦ μετέπειτα Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Μητροφάνους Κριτοπούλου (1589 - 1639), ὅστις, ἐπισκεφθεὶς ἅμα τῷ πέραιτι τῶν σπουδῶν του τὴν Ἀγγλίαν, Γερμανίαν καὶ Ἑλβετίαν, ὡς ἀπεσταλμένος τοῦ Κυρίλλου Λουκάρεως, συνῆψε θεολογικὸν διάλογον μετ' Ἀγγλικανῶν, Λουθηρανῶν καὶ Καλβινιστῶν θεολόγων, χάριν τῶν ὁποίων συνέγραψε τὴν περίφημον Ὁμολογίαν πίστεως καὶ τὰς πρὸς τὸν Ἀγγλὸν θεολόγον Θωμᾶν Goad Ἀποκρίσεις αὐτοῦ, ὡς καὶ ἄλλας τινὰς συγγραφάς³⁸. Μικρὸν ὕστερον οἱ

34. Ἰω. Καρμίρη, Ὁρθοδοξία καὶ Παλαιοκαθολικισμός, τευχ. I, Ἀθῆναι 1966, σ. 27 κέ., τευχ. III, Ἀθῆναι 1970, σ. 14, τευχ. IV, Ἀθῆναι 1972, σ. 10.

35. Ἰω. Καρμίρη, Ἡ Α' Συνδιάσκεψις τῆς Μικτῆς Ὁρθοδοξοπαλαιοκαθολικῆς Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς ἐπὶ τοῦ διαλόγου μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν Ὁρθοδόξου καὶ Παλαιοκαθολικῆς, Ἀθῆναι 1974.

36. Ἰω. Καρμίρη, Συνάντησις Ὁρθοδόξων καὶ Παλαιοκαθολικῶν θεολόγων, ἄρθρον ἐν «Ἐκκλησίᾳ» 51 (1974) 455 - 457.

37. Ἰω. Καρμίρη, Ὁρθοδοξία καὶ Προτεσταντισμός, σ. 315 κέ. Β. Σταυρίδου, Ὁρθοδοξία καὶ Ἀγγλικανισμός, Ἀθῆναι 1963, σ. 6 κέ.

38. Ἰω. Καρμίρη, Μητροφάνης ὁ Κριτοπούλος καὶ ἡ ἀνέκδοτος ἀλληλογραφία αὐτοῦ, Ἀθῆναι 1937. Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ Ὁμολογία μετὰ τῶν πρὸς Γῶδον Ἀποκρίσεων τοῦ Μητροφάνους Κριτοπούλου καὶ ἡ δογματικὴ διδασκαλία αὐτοῦ, Ἀθῆναι 1948. Τοῦ αὐτοῦ, Τὰ δογματικὰ καὶ συμβολικὰ μνημεῖα... τ. II, σ. 569 κέ.

Ἀγγλικανοὶ ἠρώτησαν τοὺς Πατριάρχας Κωνσταντινουπόλεως Διονύσιον Δ' καὶ Μεθόδιον Γ' περὶ τῆς πίστεως τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, οὗτοι δὲ ἀπῆντησαν αὐτοῖς, συνάψαντες ἐπιστολιμαῖον θεολογικὸν διάλογον³⁹. Ἀλλὰ μείζονος σημασίας ἦτο ὁ διεξαχθεὶς κατὰ τὰ ἔτη 1716 - 1725 ἐπιστολιμαῖος θεολογικὸς διάλογος μεταξὺ τῶν Ἀγγλικανικῶν Ἀνωμότων καὶ τῶν Ὀρθοδόξων Πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς⁴⁰. Τὸν ἐπόμενον ΙΘ' αἰῶνα ἔγραψαν πρὸς τοὺς Ὀρθοδόξους οἱ Ἀρχιεπίσκοποι Καντερβουρίας Γουλιέλμος καὶ Κάμπελ, εἰς ἀπάντησιν δὲ ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Γρηγόριος ΣΤ' παρέσχε τὴν αἰτηθεῖσαν ἄδειαν ταφῆς τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἀποθνησκόντων Ἀγγλικανῶν ὑπὸ ὀρθοδόξων ἱερέων καὶ ἐν ὀρθοδόξοις νεκροταφείοις⁴¹. Παρὰλλήλως ἐπικοινωνίαν μετὰ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐπέδιωσε καὶ ἡ Ἐπισκοπελιανὴ Ἐκκλησία τῆς Ἀμερικῆς.⁴² Εἰς ἄλλον ὁ Ἕλληνας ἀρχιεπίσκοπος Σύρου Ἀλέξανδρος Λυκοῦργος διεξήγαγε τὸ 1870 ἐν Ἀγγλίᾳ θεολογικὸν διάλογον⁴³, ἐνῶ Ἀγγλικανοὶ θεολόγοι μετέσχον τοῦ μεταξὺ Ὀρθοδόξων καὶ Παλαιοκαθολικῶν θεολογικοῦ διαλόγου τὸ 1874 - 1875 ἐν Βόννῃ⁴⁴. Τὸ 1897 δὲ συνεστήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει μικτὴ Ὀρθοδοξο-ἀγγλικανικὴ Ἐπιτροπὴ μελέτης διαφορῶν θεολογικῶν θεμάτων, ἐφ' ὧν ἀπῆντησαν οἱ Ἀγγλικανοί⁴⁵.

Περαιτέρω ὁ μεταξὺ Ὀρθοδόξων καὶ Ἀγγλικανῶν θεολογικὸς διάλογος κατέστη ἐντονώτερος ἐθὺς μετὰ τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον διὰ τῆς ἐπισκέψεως εἰς Ἀγγλίαν καὶ Ἀμερικὴν τὸ 1918 Ὀρθοδόξου ἀντιπροσωπείας ὑπὸ τὸν τότε μητρο-

39. Αὐτόθι, τ. II², σ. 767 κέ., καὶ «Θεολογία» 13 (1935) 47 κέ.

40. Ἰω. Καρμίρη, αὐτόθι τ. II², σ. 863 κέ. - Ὀρθοδοξία καὶ Προτεσταντισμός, σ. 318 κέ.

41. Ἰω. Καρμίρη, Ὀρθοδοξία καὶ Προτεσταντισμός, σ. 329 κέ.

42. Ἰερ. Κοτσώνη, Ἡ κανονικὴ ἄποψις περὶ τῆς ἐπικοινωνίας μετὰ τῶν ἑτεροδόξων (Intercommunio), Ἀθήναι 1957, σ. 15 κέ., ἐνθα παραδείγματα ἐπικοινωνίας ἐν Ἀμερικῇ.

43. Ἀλέξανδρου Λυκοῦργου, Ἐκθεσις περὶ τῆς εἰς Ἀγγλίαν μεταβάσεως αὐτοῦ, Λονδίνον 1871. Παρθενίου Ἀκύλα, Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σύρου καὶ Τήνου Ἀλέξανδρος Λυκοῦργος ἐν Ἀγγλίᾳ κατὰ τὸ 1870, Ἀθήναι 1901. Δ. Μπαλάνου, Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σύρου, Τήνου καὶ Μήλου Ἀλέξανδρος Λυκοῦργος, ἐν «Θεολογία» 1 (1923) 180 κέ. Ἰω. Καρμίρη, αὐτόθι σ. 337 κέ.

44. J. J. Overbeck, Die Bonner Unions - Konferenzen, oder Altkatholicismus und Anglicanismus in ihrem Verhältnis zur Orthodoxie, Halle 1876.

45. Ἰω. Καρμίρη, αὐτόθι σ. 341 κέ. «Ἐκκλ. Ἀλήθεια» 21 (1901) 252 κέ., 275 κέ., 296 κέ., 324 κέ., 398 κέ. J. Wordsworth, Teaching of the Church of England on some points of Religions set forth for the information of Orthodox Christians of the East, London 1901.

πολίτην Ἀθηνῶν καὶ μετέπειτα Πατριάρχην Μελέτιον Μεταξάκη⁴⁶ καὶ διὰ τῆς συμμετοχῆς ἑτέρας Ὁρθοδόξου ἀντιπροσωπείας εἰς τὸ ΣΤ' συνέδριον τοῦ Lambeth τοῦ 1920 ὑπὸ τὸν Διδυμοτείχου Φιλάρετον, διεξαγωγούσης σοβαρὸν θεολογικὸν διάλογον μετὰ τῶν Ἀγγλικανῶν⁴⁷, συνεχισθέντα κατὰ τὰ ἔτη 1921 - 1922 καὶ 1930 - 1931⁴⁸. Ὅμοίως σπουδαῖος θεολογικὸς διάλογος μετὰ τῶν Ἀγγλικανῶν διεξήχθη καὶ ὑπὸ τῆς Ῥουμανικῆς Ἐκκλησίας τὸ 1935 καὶ τῆς Ῥωσικῆς Ἐκκλησίας τὸ 1956⁴⁹. Ἀποτελεσμα πάντων τῶν ἀνωτέρω ὑπῆρξεν ἡ ἀναγνώρισις τῶν Ἀγγλικανικῶν χειροτονιῶν ὑπὸ τῶν Ἐκκλησιῶν Κωνσταντινουπόλεως τὸ 1922, Ἱεροσολύμων τὸ 1923, Κύνρου τοῦ 1923, Ἀλεξανδρείας τὸ 1930 καὶ Ῥουμανίας τὸ 1936, οὐχὶ δ' ὅμως καὶ ὑπὸ τῶν Ἐκκλησιῶν Ἑλλάδος καὶ Ῥωσίας⁵⁰. Εἴτα ἐπὶ πανορθοδόξου ἐπιπέδου ἐτέθη τὸ θέμα τῆς συνεχίσεως τοῦ θεολογικοῦ διαλόγου μεταξὺ Ὁρθοδόξων καὶ Ἀγγλικανῶν ὑπὸ τῶν Πανορθοδόξων Διασκέψεων Α', Γ' καὶ Δ', τὴν ὁποίαν συνέχισιν ἡτήσατο καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Καντερβουρίας Μιχαὴλ Ramsey, ἐπισκεψάμενος τὸ 1962 τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὰς Ἀθήνας⁵¹. Ὅθεν ἡ συσταθεῖσα ὑπὸ τῆς Γ' Πανορθοδόξου Διασκέψεως Διορθόδοξος Θεολογικὴ Ἐπιτροπὴ ἐπὶ τοῦ διαλόγου μετὰ τῶν Ἀγγλικανῶν⁵² συνῆλθε τὸ 1966 ἐν Βελιγραδίῳ εἰς τὴν πρώτην διάσκεψιν αὐτῆς, καθ' ἣν διεπιστώθη «ἡ ἐνδόμυχος ἐπιθυμία τῶν Ἀγγλικανῶν, ὅπως γίνωσι κοινωνοὶ τῆς πίστεως ἡμῶν καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως, αἱ ὁποῖαι ὑφίσταντο κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς μᾶς ἀδιαιρέτου Ἀποστολικῆς καὶ Καθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀμεταβλήτως φυλάσσονται ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ», μεθ' ἧς καθωρίσθησαν τὰ συζητητέα θέματα

46. Ἰω. Καρμίρη, αὐτόθι σ. 347 κέ., «Καινὴ Διδαχὴ» 2 (1920) 40 κέ., 99 κέ., 416 κέ., Ἱερ. Κοτσώνη, μν. ἔ. σ. 33 κέ.,

47. «Intern. Kirchl. Zeitschrift» 10 (1920) 248 κέ., 11 (1921) 227 κέ., 19 (1929) 136 κέ. «Νέα Σιών» 17 (1922) 45 κέ., 340 κέ.

48. Ἰω. Καρμίρη, Ὁρθοδοξία καὶ Ῥωμαιοκαθολικισμός, τ. II, σ. 59 - 64. Ἱερ. Κοτσώνη, μν. ἔ. σ. 43 κέ.

49. Ἰω. Καρμίρη, αὐτόθι σ. 64 - 65.

50. Αὐτόθι σ. 67 - 71. Β. Σταυρίδου, Ὁρθοδοξία καὶ Ἀγγλικανισμός, σ. 46 κέ., 133 κέ., Περιοδ. «Ἐκκλησία», Τὸ κῦρος τῶν Ἀγγλικανικῶν χειροτονιῶν, ἀνάπτυπον 1939 (μεθ' ὑπομνημάτων Α. Ἀλιβιζάτου, Δ. Μπαλάνου, Π. Μπρατισιώτου). Α. Ἀλιβιζάτου, Τὸ κῦρος τῆς ἱερωσύνης τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας, Ἀθῆναι 1940. Κ. Δυοβουνιώτου, Περὶ τῆς ἐνώσεως τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας μετὰ τῆς Ὁρθοδόξου καὶ περὶ τοῦ κύρους τῶν Ἀγγλικανικῶν χειροτονιῶν, Ἀθῆναι 1932. Χ. Ἀνδροῦτσου, Τὸ κῦρος τῶν Ἀγγλικανικῶν χειροτονιῶν ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου, ἔκδ. β', Θεσσαλονίκη 1964. Π. Μπρατισιώτου, Αἱ Ἀγγλικανικαὶ χειροτονίαι ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου, ἔκδ. β', Ἀθῆναι 1966.

51. Βλ. «Ὁρθοδοξία» 37 (1962) 187 - 210. «Ἐκκλησία» 39 (1962) 215 - 222.

52. Ἰω. Καρμίρη, Ὁρθοδοξία καὶ Ῥωμαιοκαθολικισμός, τ. II, σ. 48 - 49.

μετὰ τῶν Ἀγγλικανῶν καὶ ἄλλαι λεπτομέρειαι τοῦ διαλόγου⁵³. Ἡ δὲ Δ' Πανορθόδοξος Διάσκεψις ἀπεφάσισε τὴν συνέχισιν τῆς προπαρασκευῆς τοῦ διαλόγου μετὰ τῆς ἀντιστοίχου Ἀγγλικανικῆς Ἐπιτροπῆς, «ἐν ᾗ δέον ὅπως ἀντιπροσωπεύονται πᾶσαι αἱ ἐν τῇ Ἀγγλικανικῇ Ἐκκλησίᾳ σχολαὶ σκέψεως καὶ μερίδες (Ὑψηλή, Χαμηλή καὶ Εὐρεῖα Ἐκκλησία)⁵⁴. Ἐκτοτε ἡ Διορθόδοξος Θεολογικὴ Ἐπιτροπὴ ἐπὶ τοῦ διαλόγου μετὰ τῶν Ἀγγλικανῶν συνεκρότησε τρεῖς εἰσέτι διασκέψεις, ἥτοι ἐν Γενεύῃ τὸ 1970, ἐν Ἐλσίνκι τὸ 1971 καὶ ἐν Γενεύῃ τὸ 1972, καθ' ἃς συνεζήτησεν ἐπὶ διαφόρων θεολογικῶν θεμάτων. Κατὰ τὴν τελευταίαν ἐκήρυξε λήξαν τὸ προπαρασκευαστικὸν ἔργον αὐτῆς, οὗτω δὲ συνῆλθε τὸ 1973 ἐν Ὁξφόρδῃ ἡ Μικτὴ Ὁρθόδοξο - ἀγγλικανικὴ Θεολογικὴ Ἐπιτροπὴ καὶ ἐπελήφθη τοῦ ἔργου αὐτῆς⁵⁵, συνεχιζομένου ἔκτοτε διὰ τριῶν ὑποεπιτροπῶν, ἐξ ὧν ἡ μὲν πρώτη ἀσχολεῖται περὶ τὸ θέμα «Γραφὴ καὶ Παράδοσις», ἡ δὲ δευτέρα περὶ τὸ θέμα «Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι» καὶ ἡ τρίτη περὶ τὸ θέμα «ἡ Ἐκκλησία ὡς εὐχαριστιακὴ κοινωνία».

Τέταρτον, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν θεολογικὸν διάλογον μεταξὺ τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς καὶ τῆς Ῥωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, ἀδελφῶν Ἐκκλησιῶν, πολλὰ τὰ κοινὰ ἔχουσιν⁵⁶, διαπιστοῦμεν ἐν πρώτοις ὅτι οὗτος, καίπερ ὁ σπουδαιότερος πάντων καὶ πάση μηχανῇ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους διεξαχθεὶς, ὅμως εἰς οὐδὲν θετικὸν ἀποτέλεσμα κατέληξεν, ἐπ' ἐσχάτων δὲ διὰ τῶν Πανορθόδοξων Διασκέψεων ἐτέθη ἐπὶ νέας βάσεως, εὐρισκόμενος νῦν ἐν τῷ προπαρασκευαστικῷ σταδίῳ αὐτοῦ. Ὡς γνωστόν, ὁ ὀρθόδοξο - ρωμαιοκαθολικὸς οὗτος διάλογος ἤρξατο ἀπὸ τῆς ἐπομένης σχεδὸν τοῦ σχίσματος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ῥώμης ἀπὸ τῆς μιᾶς, ἀγίας, καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας, τὸ ὅποῖον ἀρξάμενον ἐπὶ τοῦ μεγάλου Πατριάρχου Φωτίου τὸ ἔτος 867, συνετελέσθη ἐπὶ τοῦ Πατριάρχου Μιχαὴλ Κηρουλα-

53. Ἰω. Καρμίρη, Ὁρθοδοξία καὶ Παλαιοκαθολικισμός, τ. Ι, σ. 91 - 97.

54. Ἰω. Καρμίρη, Ἡ Δ' Πανορθόδοξος Διάσκεψις, σ. 40 - 41, καὶ ἐν «Ἐκκλησίᾳ» 45 (1968) 408.

55. «Ἐκκλησία» 50 (1973) 435 - 436.

56. Κατὰ τὸν ῥωμαιοκαθολικὸν θεολόγον R. Beaupère, «die Römisch - katholische Kirche erkennt die Orthodoxe Kirche als eine «Schwester - Kirche» (im stärksten Sinne des Wortes) an und will sie auch als solche behandeln, nämlich als eine Kirche, mit der sie in einer «fast vollkommenen Gemeinschaft» steht». (Παρὰ R. Groscurth, μν. ἔ. σ. 46). Τὴν προηγουμένην ἀντίθετον ἀντίληψιν τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας, ἀπὸ τοῦ Πάπα Γρηγορίου Θ' (1227 - 1241) μέχρι τοῦ προσφάτου ῥωμαϊκοῦ κειμένου «Mysterium Ecclesiae» (ἐν «Herder - Korrespondenz» 27 (1973) 416 κέ.), βλ. παρὰ W. de Vries, Die Eini-gung der Kirchen aus der Sicht der Römisch - katholischen Kirche, ἐν «Θεολογία» 45 (1975) 560 κέ.

ρίου τὸ ἔτος 1054⁵⁷. Συνεχίσθη δὲ ὁ διάλογος οὗτος κυρίως μὲν μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐν μέρει δὲ καὶ ἀρνητικῶς καὶ μετ' αὐτήν, πλὴν δυστυχῶς ἄνευ ἀποτελέσματος, καθ' ὅσον δὲν ἐστηρίχθη ἐπὶ ὀρθῆς βάσεως, οὐδ' ὑπηγορεύθη ὑπὸ τοῦ γνησίου χριστιανικοῦ πνεύματος, ἀλλ' ἐπεβλήθη διὰ τῆς βίας ἔξωθεν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, μὴ ὀδηγήσας εἰς ἀληθῆ ἐκκλησιαστικὴν ἔνωσιν δι' ἀπαθοῦς θεολογικοῦ διαλόγου ἐπὶ τῇ βάσει τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ τῆς Ὁρθοδόξου Ἱερᾶς Παραδόσεως. Οὕτω τὴν πρωτοβουλίαν τοῦ διαλόγου ἐκείνου ἀνελάμβανον ἄλλοτε μὲν οἱ Βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες, ἐπιδιώκοντες ἑξωτερικὴν τινα ἐπικουρίαν τῆς Δύσεως κατὰ τῶν Τούρκων καὶ πολιτικούς ἐν γένει σκοπούς, ἄλλοτε δὲ οἱ Πάπαι τῆς Ῥώμης, ἐπιδιώκοντες τὴν ἄνευ ὅρων καθυπόταξιν καὶ ὑποδούλωσιν τῶν Ὁρθοδόξων εἰς τὸν Παπισμὸν, οὗτινος πάσας τὰς ἀπολυταρχικὰς ἀξιώσεις καὶ δογματικὰς καὶ ἄλλας καινοτομίας ὑπερχεοῦντο ἀσυζητητὶ γὰ δεχθῶσιν οἱ Ὁρθόδοξοι. Ἀλλ' οὕτως εἶναι προφανές ὅτι δὲν ἐπρόκειτο περὶ γνησίου θεολογικοῦ διαλόγου πρὸς ἀναζήτησιν καὶ ἀνεύρεσιν τῆς ἀληθείας, τὸ ὅλον δὲ ζήτημα τῆς ἐπανενώσεως τῶν δύο Ἐκκλησιῶν δὲν ἐτίθετο ἐπὶ τῆς ὀρθῆς βάσεως, τῆς διὰ γνησίου θεολογικοῦ διαλόγου συμφωνίας, ἀλλὰ μετετρέπετο ἐν ἐσχάτῃ ἀναλύσει εἰς πολιτικὸν ζήτημα καὶ μέσον πρὸς ἐπίτευξιν ἄλλοτρίων σκοπῶν. Αἱ σπουδαιότεραι ἀπόπειραι διεξαγωγῆς θεολογικοῦ τινος διαλόγου μεταξὺ τῶν Ὁρθοδόξων Βυζαντινῶν καὶ τῶν Ῥωμαιοκαθολικῶν ἔλαβον χώραν ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων Ἀλεξίου Κομνηνοῦ (1081 - 1118), Μανουὴλ Κομνηνοῦ (1143 - 1180), Ἰωάννου Δούκα τοῦ Βατάτζη (1222 - 1255), Μιχαὴλ Η' Παλαιολόγου ἐν τῇ Συνόδῳ τῆς Λυῶνος (1274), Ἀνδρονίκου Γ' Παλαιολόγου (1328 - 1341), Ἰωάννου Ζ' Παλαιολόγου ἐν τῇ Συνόδῳ τῆς Φερράρας - Φλωρεντίας (1438 - 1439) καὶ ἄλλων⁵⁸. Μετὰ δὲ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὴν κατάλυσιν τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας οἱ μὲν Τούρκοι ἐκ λόγων πολιτικῆς σκοπιμότητος διέκοψαν πᾶσαν προσπάθειαν ἐπικοινωνίας καὶ ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ πάντα θεολογικὸν διάλογον μεταξὺ αὐτῶν, οἱ δὲ Πάπαι ἐπεδίωξαν τὸν ἐκλατινισμόν καὶ τὴν ἔνωσιν τῶν ὀρθοδόξων λαῶν, καὶ ἰδίως τῶν τῆς νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης, διὰ τῆς βίας καὶ ἄλλων ἀνεπιτρέπτων μέσων, καὶ μάλιστα διὰ τῆς κακεμφάτου Οὐνίας.

Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ τελευταίου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἀθηναγόρου Α'

57. Ἰω. Καρμίρη, *Δύο Βυζαντινοὶ Ἱεράρχαι καὶ τὸ Σχίσμα τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας*, Ἀθῆναι 1950.

58. Βλ. Ἰω. Καρμίρη, *Ἡ περὶ Ἐκκλησίας ὀρθόδοξος δογματικὴ διδασκαλία*, Ἀθῆναι 1964, σ. 55 κέ., ὡς καὶ ἐν «Θρησκευτικῇ καὶ Ἠθικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ», τ. 5, σ. 506 κέ. Τοῦ αὐτοῦ, *Ἡ ἀποδιδομένη εἰς τὸν Μιχαὴλ Η' Παλαιολόγον λατινικὴ Ὁμολογία πίστεως τοῦ 1274*, Ἀθῆναι 1947.

(1949 - 1972) αἱ σχέσεις μεταξύ τῆς Ὁρθοδόξου καὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας εἰσήλθον εἰς νέαν φάσιν διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ «διαλόγου τῆς ἀγάπης» μεταξύ τῶν δύο τούτων πρεσβυγενῶν Ἐκκλησιῶν, ὅστις ἀποτελεῖ τὸ προπαρασκευαστικὸν στάδιον τοῦ μέλλοντος θεολογικοῦ διαλόγου τῆς ἀληθείας. Οὕτως οὐ μόνον ἔλαβον χώραν κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετίαν συναντήσεις τοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρου Α' καὶ τοῦ Πάπα Παύλου ΣΤ' ἐν Ἱεροσολύμοις καὶ Κωνσταντινουπόλει καὶ Ῥώμῃ καὶ ἄρσις τῶν ἀναθεμάτων τῶν Ἐκκλησιῶν Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ῥώμης⁵⁹, ὡς καὶ ἄλλαι φιλικαὶ ἐκδηλώσεις ἐκατέρωθεν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ πανορθόδοξον ἐπιπέδον ἤρξατο ἀντιμετωπιζόμενος ὁ ὀρθοδοξο-ρωμαιοκαθολικὸς διάλογος καὶ ὑπὸ τῶν τεσσάρων συγκληθεῖσων ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Πανορθόδοξον Διασκέψεων. Εἰδικώτερον ὑπὸ μὲν τῆς Α' Πανορθόδοξου Διασκέψεως ἀνεγράφη ὡς θέμα τῆς μελλούσης Πανορθόδοξου Συνόδου «ἡ μελέτη τῶν μεταξύ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν θετικῶν καὶ ἀρνητικῶν σημείων α) περὶ τὴν πίστιν, β) περὶ τὴν διοίκισιν, γ) περὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν δρᾶσιν (ιδίᾳ προπαγάνδα, προσηλυτισμός, Οὐνία)⁶⁰, ὑπὸ δὲ τῆς Β' Πανορθόδοξου Διασκέψεως ἀπεφασίσθη, ὅπως προταθῇ «τῇ Ῥωμαιοκαθολικῇ Ἐκκλησίᾳ ἡ ἔναρξις διαλόγου μεταξύ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν ἐπὶ ἴσοις ὅροις»⁶¹. Ὁμοίως ἡ Γ' Πανορθόδοξος Διάσκεψις ἐπανέλαβε «τὴν ἤδη ἐκπεφρασμένην περὶ τοῦ θέματος τούτου τοῦ διαλόγου ἐπιθυμίαν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, μελετήσασα δὲ τὰ ἐπὶ μέρους τούτου, διεπίστωσεν ὅτι πρὸς καρποφόρον ἔναρξιν ἐνὸς πραγματικοῦ θεολογικοῦ διαλόγου περιστάται ἀνάγκη τῆς δεούσης προπαρασκευῆς καὶ τῆς δημιουργίας τῶν καταλλήλων συνθηκῶν», ὡς καὶ «μελέτης τῶν καθ' ἕκαστα τοῦ θέματος τοῦ διαλόγου τούτου ἀπὸ ὀρθοδόξου πλευρᾶς»⁶². Τέλος καὶ ἐν τῇ Δ' Πανορθόδοξῳ Διασκέψει ἀπεφασίσθησαν : «α) ὅπως συνεχισθῶσιν αἱ ἐκατέρωθεν, ἤτοι μεταξύ τῶν κατὰ τόπους Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καὶ τῆς Ῥωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, ἐπαφαὶ καὶ ἐκδηλώσεις ἀδελφικῆς ἀγάπης καὶ ἀμοιβαίον σεβασμοῦ, πρὸς τελικὴν ὑπερπήδησιν τῶν ὑφισταμένων δυσχερειῶν δι' ἕνα καρποφόρον θεολογικὸν ἢ θεωρητικὸν διάλογον· β) ὅπως γένηται ταῖς ἐπὶ μέρους Ὁρθοδόξοις Ἐκκλησίαις σύστασις περὶ τῆς συνεχίσεως τῆς περαιτέρω συστηματικῆς προπαρασκευῆς τοῦ θεολογικοῦ ἢ θεωρητικοῦ τούτου διαλόγου μετὰ τῆς Ῥωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας

59. Τόμος ἀγάπης, σ. 108 κέ. Ο. C l é m e n t, *Dialogues avec le Patriarche Athénagoras*, Paris 1969, σ. 358 κέ.

60. Ἰω. Κ α ρ μ ί ρ η, Ἡ Α' Πανορθόδοξος Διάσκεψις, σ. 17.

61. Ἰω. Κ α ρ μ ί ρ η, Ὁρθοδοξία καὶ Ῥωμαιοκαθολικισμός, τ. Ι, σ. 41. «Ἀπόστολος Ἀνδρέας», ἀριθ. 639 / 9.10.1963.

62. Ἰω. Κ α ρ μ ί ρ η, Ἡ Γ' Πανορθόδοξος Διάσκεψις, αὐτόθι, τ. ΙΙ, σ. 35. — Τὰ δογματικὰ καὶ συμβολικὰ μνημεῖα... , τ. ΙΙ², σ. 1090.

καὶ γ) ὅπως τὸ θέμα τοῦτο τῆς μελέτης τῶν ἐπὶ μέρους τοῦ διαλόγου τούτου γένηται παρ' ἐκάστη Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ διὰ τῶν καταλληλοτέρων μέσων καὶ μεθόδων θεολογικῆς μελέτης, ἐξακολουθῶσι δὲ αἱ Ἐκκλησίαι ἀνταλλάσσουσαι μεταξὺ ἀλλήλων τὰ πορίσματα αὐτῶν, ὡς καὶ πᾶσαν ἄλλην σχετικὴν πληροφορίαν»⁶³.

Κατὰ ταῦτα ἡ τελευταία αὕτη Πανορθόδοξος Διάσκεψις δὲν προέβη εἰς τὴν σύστασιν Διορθοδόξου Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς ἐπὶ τοῦ ὀρθοδοξο-ρωμαιοκαθολικοῦ διαλόγου, ὡς συνέβη διὰ τοὺς προεξετασθέντας διαλόγους μετὰ τῶν Ἀντιχαλκηδονίων Ἐκκλησιῶν, τῆς Παλαιοκαθολικῆς καὶ τῆς Ἀγγλικανικῆς, ἀλλ' ἀπλῶς περιωρίσθη εἰς σύστασιν πρὸς τὰς Ἀὐτοκεφάλους Ὁρθοδόξους Ἐκκλησίας «περὶ συνεχίσεως τῆς περαιτέρω συστηματικῆς προπαρασκευῆς τοῦ θεολογικοῦ διαλόγου». Κατόπιν τοῦτου ἐξηκολούθησαν μὲν καλλιεργούμεναι ἀγαθαὶ σχέσεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ τινων Ἀὐτοκεφάλων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν μετὰ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ῥώμης δι' ἀνταλλαγῆς ἱεραρχικῶν ἐπισκέψεων καὶ θεολογικῶν ἐπαφῶν καὶ συζητήσεων ἀνεπισήμων⁶⁴ ἐν τῷ πνεύματι τῆς καταλλαγῆς καὶ τῆς εἰρήνης καὶ τῆς συνεργασίας καὶ πρὸς ἐξυπηρέτησιν τοῦ ἰδεώδους τῆς ἐνότητος καὶ τῆς ἀγάπης. Ἐναρξίς ὅμως ἐπισήμον θεολογικοῦ διαλόγου ἡ τοῦλάχιστον διορισμὸς ἐπισήμον Διορθοδόξου Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς πρὸς ὑπεύθυνον προπαρασκευὴν τοῦ ὀρθοδοξο-ρωμαιοκαθολικοῦ διαλόγου δὲν ἐγένετο εἰσέτι, εἰ καὶ ἐζητήθη τοῦτο ὑπὸ τῆς ἐπισκεψαμένης τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἐν ἔτει 1973 ἐπισήμον ἀντιπροσωπείας τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας. Τὸνναντίον ἀπαντῶν πρὸς ταύτην ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Δημήτριος Α' καθώρισε τὰς προϋποθέσεις τοῦ θεολογικοῦ τούτου διαλόγου, τονίσας μεταξὺ ἄλλων ὅτι «ἅπασαι αἱ ἐφεξῆς παγκαθολικαὶ καὶ πανορθόδοξοι συναντήσεις, διάλογοι καὶ διαβουλεύσεις ἔσονται ἐπὶ τῶν ἀκολουθῶν θεμελιωδῶν βάσεων: Πρῶτον, ἡ ὑπάτη ἀθθεντία τῆς μιᾶς, ἀγίας, καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας κεῖται ἐπὶ τῆς Οἰκουμενικῆς Συνόδου τῆς καθόλου Ἐκκλησίας. Δεύτερον, οὐδεὶς ἐν τῇ Χριστιανοσύνῃ ἐπίσκοπος κέκτηται προνόμιον, θεῖον ἢ ἀνθρώπινον, παγκοσμιότητος ἐπὶ τῆς μιᾶς, ἀγίας, καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ἀλλ' ὅτι πάντες ἡμεῖς, εἴτε ἐν Ῥώμῃ, εἴτε ἐν τῇ Πόλει ταύτῃ, εἴτε ἐν οἰαδήποτε πόλει, ἀπὸ οἰασδήποτε ἐκκλησιαστικῶς ἱεραρχικῆς ἢ πολιτικῆς τοποθετήσεως, ἐσμὲν ἀπλῶς καὶ μόνον συνεπίσκοποι ὑπὸ τὸν μόνον

63. Ἰω. Καρμίρη, Ἡ Δ' Πανορθόδοξος Διάσκεψις, σ. 39 - 40. «Ἐκκλησία» 45 (1968) 407 - 408.

64. Οἶα εἶναι π.χ. τὰ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη συμπόσια τοῦ Regensburg ἢ τῆς Βιέννης (Pro Oriente) ἢ αἱ «λειτουργικαὶ ἐβδομάδες» τοῦ Ὁρθοδόξου Θεολογικοῦ Ἰνστιτούτου τοῦ ἁγίου Σεργίου ἐν Παρισίοις ἢ ἐν Ἀμερικῇ ὑπὸ τῆς Ὁρθοδοξο-ρωμαιοκαθολικῆς Ἐπιτροπῆς ἢ ἐν Πετροπόλει κλπ.

ἄκρον ἀρχιερέα, τὴν κεφαλὴν τῆς Ἐκκλησίας, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, πάντοτε ἐν τῇ ἀνέκαθεν ἐκκλησιαστικῶς παραδεδεγμένη ἱεραρχικῇ τάξει. Οὐδεὶς ἐξ ἡμῶν τῶν ἐπισκόπων ἐν τῇ καθολικῇ ταύτῃ Ἐκκλησίᾳ κέκτηται ἐξουσίαν ἢ δικαίωμα ἢ κανονικῶς ὑπαγορευόμενον δίκαιον ἐφ' οἷα σδήτινος ἐκκλησιαστικῆς δικαιοδοσίας, ἄνευ τῆς τοῦ ἐτέρου οἰκείας κανονικῆς βουλήσεως καὶ συγκαταθέσεως. Τρίτον, ἅπασαι αἱ ἀπὸ τοῦδε καὶ ἐφεξῆς πρὸς ἐνότητα συνεργασίαι καὶ διαβουλεύσεις ἡμῶν, καίτοι, κατὰ τὰς ἀποφάσεις τῆς Γ' Πανορθόδοξου Διασκέψεως, δύνανται, ἵνα ἀναπτυχθῶσιν ἐπὶ διμερῶν βάσεων, ὅμως ἡ τελικὴ ἔκβασις ἔσται ἐπὶ παγκαθολικῶ καὶ πανορθόδοξον ἐπιπέδον»⁶⁵.

Ταῦτα εἶπεν ὁ Πατριάρχης καὶ δι' αὐτῶν ἔθηκε τὸν δάκτυλον ἐπὶ τὸν τύπον τῶν ἡλων, δηλὰ δὴ ἐπὶ τὸ χωρίζον τὴν ἀνατολικὴν καὶ τὴν δυτικὴν Χριστιανοσύνην παπικὸν πρωτεῖον, τὸ ὁποῖον καὶ ἀπέρριψεν, δεχθεὶς ὡς ἀρχὴν καὶ βάσιν τοῦ ὀρθοδοξο-ρωμαιοκαθολικοῦ θεολογικοῦ διαλόγου τὴν ἰσοτιμίαν πάντων τῶν ἐπισκόπων, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης, ὑπὸ ὑπερτάτην ἀρχὴν τὴν Οἰκουμενικὴν Σύνοδον, συμφώνως πρὸς τὴν διὰ τῶν αἰώνων θεωρίαν καὶ πράξιν τῆς ἀρχαίας καὶ ἐν συνεχείᾳ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας⁶⁶. Τοιοῦτοτρόπως προσδιώρισε σαφῶς, ἐπὶ ποίας ἀρχῆς καὶ βάσεως ἐννοεῖ ἡ Ὀρθοδοξία νὰ ἀποδυθῇ εἰς τὸν θεολογικὸν διάλογον μετὰ τῆς Ῥωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, συμφώνως πρὸς τὴν ἀείποτε ἀκολουθουμένην ἀπαρεγκλίτως ὑπὸ τῶν Ὀρθοδόξων σταθερὰν γραμμὴν καὶ παράδοσιν. Καὶ ἡ μετὰ παρηρησίας καὶ κρυσταλλίνης διανυγείας γενομένη Πατριαρχικὴ αὕτη δῆλωσις ἀποτελεῖ ἐν εἰσέτι βῆμα ἐν τῷ προπαρασκευαστικῷ σταδίῳ τοῦ διαλόγου, ἀπολύτως ἀναγκαῖον καὶ ἀπαραίτητον διὰ τὴν ἐν καιρῷ «ἐπὶ ἴσοις ὅροις» διεξαγωγὴν αὐτοῦ.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω εἰρημένων κατανοεῖται ὅτι ὁ ὀρθοδοξο-ρωμαιοκαθολικὸς θεολογικὸς διάλογος οὔτε ἤρχισεν οὔτε εἶναι δυνατόν νὰ ἀρχίσῃ — τοῦλάχιστον εἰς τὸ ἐγγὺς μέλλον —, διότι δὲν ἔχουσιν εἰσέτι δημιουργηθῇ αἱ κατάλληλοι εὐνοϊκαὶ συνθηκαὶ πρὸς τοῦτο, μὴ ἐκπληρωθέντος τοῦ ὑπὸ τῆς Γ' Πανορθόδοξου Διασκέψεως τεθέντος ἀπαραίτητου ὅρου «τῆς δεούσης προπαρασκευῆς καὶ τῆς δημιουργίας τῶν καταλλήλων συνθηκῶν». Ἀμφότεραι αἱ Ἐκκλησίαι ἴστανται ἀμετακίνητοι εἰς τὰς ἐαυτῶν θέσεις, αἵτινες εἶναι ἐκ διαμέτρου ἀντίθετοι, ὡς ἐν τῷ παρελθόντι, οὐδεμιᾶς κατ' οὐσίαν ἐπελθούσης μεταβολῆς. Ἡ μὲν Ἐκκλησία τῆς Ῥώμης, μετὰ τὰς γνωστὰς περὶ τοῦ παπικοῦ ἀλαθήτου καὶ διοικητικοῦ πρωτείου ἀποφάσεις τῆς Α' Βατι-

65. «Ἐκκλησία» 51 (1974) 108 - 109. «Ἐπίσκεψις» 4 (1973), ἀριθ. 90, σ. 18 - 19.

66. Βλ. πλείω ἐν Ἰω. Καρμίρη, *Δογματικῆς τμήμα Ε'*. Ὀρθόδοξος Ἐκκλησιολογία. Ἀθήναι 1973, σ. 552 κέ., 589 κέ.

κανίον Συνόδου, καὶ μάλιστα τὴν διεύρυνσιν αὐτῶν ὑπὸ τῆς Β' Βατικανίου Συνόδου, ὡς καὶ τὰς σχετικὰς δηλώσεις τοῦ Πάπα Παύλου ΣΤ' περὶ ἐμμονῆς εἰς τὰς ἐτεροδιδασκαλίας ταύτας, φαίνεται ὅτι θὰ ἐμμεῖνῃ ἀνεκδότως εἰς τὰ καινὰ παπικά δόγματα τοῦ ἀλαλήτου καὶ τοῦ κυριαρχικοῦ πρωτείου καὶ εἰς τὸ μοναρχικὸν σύστημα διοικήσεως τῆς Ἐκκλησίας, ἅτινα ἐγένοντο καὶ ἐξακολουθοῦσι νὰ εἶναι ἀληθῆς *crux* τῆς διαιρέσεως καὶ τῆς δυσχερείας τῆς ἐπανενώσεως τῆς Ἀνατολικῆς καὶ τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας⁶⁷. Ἡ δὲ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία παρομοίως ἐμμένει ἀνεκδότως εἰς τὴν ἀπόρριψιν τῶν καινοτομιῶν καὶ ἐτεροδιδασκαλιῶν τούτων καὶ εἰς τὸ ἀποστολοπαράδοτον ἐπισκοπικο - συνοδικὸν σύστημα διοικήσεως τῆς Ἐκκλησίας, τοῦθ' ὅπερ ἐπικαίρως διεκήρυξεν ἀνωτέρω καὶ ὁ Πατριάρχης Δημήτριος Α', διεξήγαγε δὲ αὕτη μακροὺς διὰ μέσου τῶν αἰώνων καὶ σκληροὺς ἀγῶνας ὑπὲρ διατηρήσεως ἀνοθεύτου τῆς παραδοθείσης αὐτῇ ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν ἀρχαίων Συνόδων καὶ Πατέρων ὀρθοδόξου πίστεως καὶ παραδόσεως ἐν γένει ἐναντίον τῶν λατινικῶν καινοτομιῶν. Ἐπὶ πλέον ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία δὲν εἶναι εἰσέτι προπαρασκευασμένη ψυχολογικῶς καὶ θεολογικῶς καὶ πολιτικῶς δι' ἄμεσον ἔναρξιν σοβαροῦ θεολογικοῦ διαλόγου μετὰ τῆς Ῥωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας. Ψυχολογικῶς μὲν, διότι οἱ κατ' αὐτῆς κατὰ τὸ παρελθὸν διωγμοὶ τῆς Ῥώμης καὶ ὁ συνεχιζόμενος προσηλυτισμὸς διὰ τῆς Οὐνίας καὶ ἄλλων ἀθεμίτων καὶ ἀντιευαγγελικῶν μέσων θὰ δημιουργήσωσιν εἰς τοὺς ὀρθοδόξους λαοὺς σύγχυσιν καὶ ἀντίδρασιν κατὰ τοῦ διαλόγου, τοῦθ' ὅπερ ἐπιβάλλει, ὅπως οὗτος μὴ ἀρχίσῃ προώρως, ἀλλὰ μετὰ μακρὰν προπαρασκευὴν τῶν πνευμάτων καὶ τῶν καρδιῶν τῶν λαῶν ἐκατέρωθεν⁶⁸. Θεολογικῶς δέ, διότι δὲν ἔχουσιν εἰσέτι μελετηθῇ καὶ ἐρευνηθῇ εἰς βάθος τὰ θέματα τοῦ διαλόγου ὑπὸ τῶν ὀρθοδόξων θεολόγων, οἵτινες σήμερον ποσοτικῶς τε καὶ ποιοτικῶς δὲν θὰ δυνηθῶσιν

67. Καὶ κατὰ τὸν O. C l é m e n t, «ici, à vues humaines, l' obstacle semble insurmontable» (ἐνθ' ἀν. σ. 449).

68. Βλ. καὶ προσφώνησιν τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Ἰε ρ ω ν ὁ μ ο υ πρὸς τὸν ἐπισκεφθέντα ἐπισήμως κατὰ Μάιον 1971 τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος καρδινάλιον Ἰωάννην Willebrands : «Τὸ πλήρωμα τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας, εἰθισμένον ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας εἰς ἐνεργείας τῆς καθ' ὑμᾶς Ἐκκλησίας νὰ διακρίνῃ προθέσεις πᾶν ἄλλο ἢ ἀδελφικὰς, κατὰ κανόνα δυσκολεύεται νὰ πεισθῇ ὅτι αἱ καταβαλλόμεναι σήμερον ὑπὸ τῆς ἁγίας Ἐδρας φιλότιμοι ὑπὲρ τῆς ἐνότητος τῶν χριστιανῶν προσπάθειαι δὲν εἶναι ἀπηλλαγμέναι τάσεων τοῦ παρελθόντος. Ἐντεῦθεν, εἰς τὸ ἡμέτερον πλήρωμα θὰ πρέπει νὰ δοθῇ ὁ ἀπαιτούμενος χρόνος, ὥστε τοῦτο νὰ διαπιστώσῃ ἐκ τῶν πραγμάτων, ὅτι αἱ τεινόμεναι νῦν χεῖρες εἶναι πρᾶγματι ἀδελφικαί». («Ἐκκλησία» 48 (1971) 287). Παρομοίαν ἄποψιν ἀνέπτυξεν εἰς ἰδιαιτέραν συνομιλίαν τὸν μετὰ τοῦ καρδινάλιου καὶ ὁ γράφων, συμφωνῶς ἄλλως τε καὶ πρὸς ὅσα ὅμοια ἤκουσε λεγόμενα εἰς τὴν Γ' καὶ τὴν Δ' Πανορθόδοξον Διάσκεψιν.

ἴσως νὰ ἐκπροσωπήσωσιν ἐπαξίως καὶ πρεπόντως τὴν Ὁρθοδοξίαν κατὰ τὸν διάλογον μετὰ πλήθους διαπρεπῶν ρωμαιοκαθολικῶν θεολόγων, τοσούτῳ μᾶλλον ὅσω εἶναι οὗτοι βεβαρημένοι ὑπὸ τῶν διεξαγομένων νῦν προηγουμένων διαλόγων καὶ τῆς προπαρασκευῆς τῆς ἀγίας καὶ μεγάλης Συνόδου τῆς Ὁρθοδοξίας. Τέλος καὶ ἀπὸ πολιτικῆς ἐπόψεως ἐν τῷ ὀρθοδόξῳ χώρῳ δὲν πρέπει νὰ παραθεωρῇται τὸ πολιτικῶς ἐμπερίστατον πολλῶν Αὐτοκεφάλων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, στερουμένων τῆς ἀπαιτουμένης πρὸς διεξαγωγὴν ἀληθοῦς καὶ γνησίου διαλόγου ἐλευθερίας.

Πέμπτον, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν σύγχρονον θεολογικὸν διάλογον τῆς Ὁρθοδόξου μετὰ τῆς Λουθηρανικῆς Ἐκκλησίας, διαπιστοῦμεν ὅτι καὶ οὗτος εὐρίσκεται ὁμοίως ἐν τῷ προπαρασκευαστικῷ εἰσέτι σταδίῳ. Ἀλλ' εἶναι ἱστορικῶς γνωστὸν ὅτι ἡ Λουθηρανικὴ Ἐκκλησία συνῆψεν ἤδη ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς Διαμαρτυρήσεως θεολογικὸν διάλογον μετὰ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ὅστις ὅμως διεκόπη ἔκτοτε ἐπὶ τέσσαρας περίπου αἰῶνας. Μόλις δὲ κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα ἐπανελήφθη μερικῶς καὶ ἐμμέσως ἐν τοῖς πλαισίοις τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως καὶ μάλιστα τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν, κατόπιν δὲ τῆς σχετικῆς ἀποφάσεως τῆς Δ' Πανορθοδόξου Διασκέψεως⁶⁹ καὶ μεταξὺ Λουθηρανῶν καὶ Ὁρθοδόξων θεολόγων ἀνεπισήμως. Πράγματι, ἡδη ἐν ἀρχῇ τῆς Διαμαρτυρήσεως, κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος, ὁ Λούθηρος καὶ ὁ Μελάγχθων ἐτήρησαν θετικὴν στάσιν ἔναντι τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἣν ἐχαρakterίσαν ὡς ὑπόδειγμα τῆς ἀληθοῦς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Μελάγχθων μάλιστα ἐπειράθη νὰ συνάψῃ θεολογικὸν διάλογον μετὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἰωάσαφ Β' (1555 - 1565), πρὸς ὃν ἐπεμψεν ἐπιστολὴν μεθ' ἑλληνικῆς μεταφράσεως τῆς Ἀγνουσταίας Ὁμολογίας⁷⁰. Ἀλλὰ μείζονος σπουδαιότητος εἶναι ὁ κατὰ τὰ ἔτη 1576 - 1581 διεξαχθεὶς ἐπιστολιμαῖος θεολογικὸς διάλογος μετὰ τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμίου Β' καὶ τῶν Βυρτεμβεργίων Λουθηρανῶν θεολόγων. Ὁ Πατριάρχης ἀπῆντησε πρὸς τοὺς γράφαντας πρὸς αὐτὸν Βυρτεμβεργίους διὰ τριῶν θεολογικῶν ἀποκρίσεων, εἰς αἷς ἐκεῖνοι ἀνταπῆντησαν ὁμοίως διὰ τριῶν ἀνταποκρίσεων, ἐν αἷς ἐθίγησαν αἱ σπουδαιότεραι μετὰ τὴν Ὁρθοδοξίαν καὶ Προτεσταντισμοῦ διαφοραὶ⁷¹. Βραδύτερον

69. Βλ. Ἰω. Καρμύρη, Ἡ Δ' Πανορθόδοξος Διάσκεψις, σ. 45. Πρβλ. τοῦ αὐτοῦ, Die V. Panorthodoxe Konferenz, ἐν «Evang. Kommentare» 1 (1968) 451 κέ., καὶ «Θεολογία» 39 (1968) 305 κέ.

70. Βλ. Ἰω. Καρμύρη, Ὁ Λούθηρος καὶ ὁ Μελάγχθων περὶ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, Ἀθήναι 1963. E. Ben z, Wittenberg und Byzanz, Marburg 1949. Τοῦ αὐτοῦ, Die Ostkirche, Freiburg 1952.

71. Βλ. Ἰω. Καρμύρη, Ὁρθοδοξία καὶ Προτεσταντισμός, σ. 76 κέ.—Τὰ δογματικὰ καὶ συμβολικὰ μνημεῖα... τ. Ι', σ. 437 κέ., τ. ΙΙ', σ. 515 κέ. Wort und Wahrheit. Die Brief-

κατὰ τὰ ἔτη 1622 - 1627 συνεχίσθη ὁ διάλογος ὑπὸ τοῦ Μητροφάνους Κριτοπούλου ἐν Ἀγγλίᾳ, Ἑλβετίᾳ καὶ κυρίως Γερμανίᾳ, ὡς προείπομεν⁷². Ἀποτέλεσμα πάντων τῶν ἀνωτέρω ὑπῆρξεν ἡ ἀμοιβαία γνωριμία τοῦ πρεσβυτέρου καὶ τοῦ νεωτέρου κλάδου τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἡ ἐπισήμανσις τῶν ὑφισταμένων μεταξὺ αὐτῶν ὁμοιοτήτων καὶ διαφορῶν καὶ ἡ σαφὴς διάκρισις αὐτῶν ἀπ' ἀλλήλων.

Ἐκτοτε διεκόπη μὲν ὁ θεωρητικὸς θεολογικὸς διάλογος μεταξὺ τῶν Ὁρθόδοξων καὶ τῶν Λουθηρανῶν, συνεπεία τῆς ἐκδόσεως τῆς Λουκαρείου Ὁμολογίας καὶ τῆς ἀντιδράσεως τῶν Ὁρθοδόξων⁷³, ἐξηκολούθησεν ὁμως νὰ συνδέῃ αὐτοὺς ἡ ἐπὶ τοῦ Πατριάρχου Ἱερεμίου Β' ἐγκαινιασθεῖσα «φιλία» καὶ συνεργασία ἐπὶ τοῦ πρακτικοῦ ἐδάφους, ἣτις περισσότερον ἐξεδηλώθη κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα ἐν τῇ οἰκουμενικῇ ἐκκλησιαστικῇ κινήσει, ἐν τοῖς συνεδριοῖς τῆς ὁποίας ἐπανελήφθη ὁ θεολογικὸς διάλογος μετὰ τῶν Λουθηρανῶν καὶ μετ' ἄλλων Προτεσταντικῶν Ὁμολογιῶν. Εἰδικώτερον ἀπὸ ὀρθοδόξου πλευρᾶς ἡ Δ' Πανορθόδοξος Διάσκεψις: α) ἐθεώρησε «λυσιτελῆ τὴν ἔναρξιν ἀμοιβαίων ἐπαφῶν μεταξὺ Ὁρθοδόξων καὶ Λουθηρανῶν πρὸς δημιουργίαν ἀγαθῶν σχέσεων καὶ προλείανσιν οὕτω τοῦ ἐδάφους», β) «πρὸς προπαρασκευὴν τοῦ διαλόγου ἀνέθηκεν εἰς εἰδικοὺς ὀρθοδόξους θεολόγους τὴν μελέτην τῶν προβλημάτων, τὰ ὅποια ἐνδέχεται νὰ ἐμφανίσῃ ὁ διάλογος οὗτος», καὶ γ) ἐπρότεινεν ὅπως, «ὅταν ταῦτα θὰ ἔχωσι συντελεσθῇ, συσταθῇ εἰδικὴ Διορθόδοξος Θεολογικὴ Ἐπιτροπὴ, ἵνα αὕτη προετοιμάσῃ ἐν τοῖς ἐπὶ μέρους καὶ ἐν καιρῷ διεξαγὰν τὸν διάλογον»⁷⁴. Κατόπιν τῆς ἀποφάσεως ταύτης ἀναμένεται ἡ σύστασις τῆς Διορθόδοξου Ἐπιτροπῆς, ἵνα ἐπισήμως προπαρασκευάσῃ τὸν διάλογον μετὰ τῶν Λουθηρανῶν.

Ἐκτον καὶ τελευταῖον, πλὴν τῆς Ἀγγλικανικῆς καὶ τῆς Λουθηρανικῆς Ἐκκλησίας, ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία προῆλθεν εἰς διάλογον καὶ μετ' ἄλλων Προτεσταντικῶν Ὁμολογιῶν, καὶ δὴ ἐν ἀρχῇ μὲν μετὰ τῆς Καλβινικῆς Ἐκκλησίας διὰ τοῦ Μητροφάνους Κριτοπούλου κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα⁷⁵, κατὰ δὲ τὸν παρόντα αἰῶνα καὶ

wechsel über Glauben und Kirche 1573 bis 1581 zwischen den Tübinger Theologen und dem Patriarchen von Konstantinopel, hrsg. vom Aussenamt der Evangelischen Kirche, Witten 1958.

72. Βλ. Ἰω. Κ α ρ μ ί ρ η, Ὁρθοδοξία καὶ Προτεσταντισμός, σ. 136 κέ.—Τὰ δογματικὰ καὶ συμβολικὰ μνημεῖα... τ. ΙΙ², σ. 569 κέ.

73. Βλ. Ἰω. Κ α ρ μ ί ρ η, Ὁρθοδοξία καὶ Προτεσταντισμός, σ. 207 κέ., 232 κέ., 276 κέ.

74. Ἰω. Κ α ρ μ ί ρ η, Ἡ Δ' Πανορθόδοξος Διάσκεψις, σ. 45.

75. Βλ. Ἰω. Κ α ρ μ ί ρ η, Μητροφάνης ὁ Κριτόπουλος καὶ ἡ ἀνέκδοτος ἀλληλογραφία αὐτοῦ, σ. 139 - 147. Χ ρ υ σ ο σ τ ὀ μ ο υ Π α π α δ ο π ο ὕ λ ο υ, Ὁ Μητροφάνης Κριτόπου-

μετ' ἄλλων Προτεσταντικῶν Ὁμολογιῶν καὶ Κοινοτήτων ἐν καὶ διὰ τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν, τῆς ὀργανωμένης ταύτης μορφῆς καὶ ἐκφράσεως τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως. Τὸ Συμβούλιον τοῦτο ιδρύθη τὸ 1948 ἐν Amsterdam τῇ συμμετοχῇ τῆς Ὁρθοδόξου, τῆς Παλαιοκαθολικῆς, τῆς Ἀγγλικανικῆς, τῶν Ἀντι-χαλκηδονίων καὶ τῶν Προτεσταντικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ Ὁμολογιῶν, οὐχὶ δὲ καὶ τῆς Ῥωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, ἣτις ὁμως ἔρριπεν ἐπ' ἐσχάτων ἱκανὰς «γεφύρας» πρὸς τοῦτο. Ἐν συνόλῳ ἀντεπροσωπεύθησαν ἐν Amsterdam 147 Ἐκκλησίαι καὶ Κοινότητες ἐκ 44 χωρῶν, ἐνῶ σήμερον οἱ ἀριθμοὶ οὗτοι ἀνῆλθον εἰς 271 καὶ 90 ἀντιστοίχως. Καίτοι δὲ τὸ Συμβούλιον κυριαρχεῖται ὑπὸ τοῦ δυτικοῦ καὶ μάλιστα τοῦ προτεσταντικοῦ πνεύματος καὶ γενικώτερον τῆς δυτικῆς νοστορίας καὶ προβληματολογίας, ἐν τούτοις ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία μετέσχεν ἀπ' ἀρχῆς καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ μετέχῃ αὐτοῦ, ὡς καὶ τῆς καθ' ὅλου Οἰκουμενικῆς Κινήσεως, πεποιθυῖα ὅτι διατελεῖ ἐν ἀποστολῇ μαρτυρίας ἐν διακονίᾳ. Ἔτι πλέον, τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον πρὸ πάντων συνέβαλε μεγάλως καὶ εἰς τὴν προπαρασκευὴν τῆς ιδρύσεως τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου διὰ τοῦ ἱστορικοῦ διαγγέλματος αὐτοῦ, τοῦ ἀπευθυνθέντος ἐν ἔτει 1920 «πρὸς τὰς ἀπανταχοῦ Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ», δι' οὗ προὔτεινε τὸν σχηματισμὸν «Κοινωνίας τῶν Ἐκκλησιῶν» πρὸς συνεργασίαν αὐτῶν ἐπὶ κοινωνικοῦ καὶ ἠθικοῦ πεδίου, κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς τότε «Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν», φρονοῦν ὅτι «ἡ τῶν διαφόρων χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν προσέγγισις πρὸς ἀλλήλας καὶ κοινωνία οὐκ ἀποκλείεται ὑπὸ τῶν ὑφισταμένων μεταξὺ αὐτῶν δογματικῶν διαφορῶν», ὡς καὶ ἀνωτέρω εἶδομεν⁷⁶. Ἐκτοτε ὑπῆρξε πανθομολογουμένως πολῦτιμος ἡ προσφορὰ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας πρὸς τε τὴν Οἰκουμενικὴν ἐν γένει Κίνησιν καὶ εἰδικώτερον πρὸς τὸ κεντρικὴν θέσιν ἐν αὐτῇ κατέχον Παγκόσμιον Συμβούλιον τῶν Ἐκκλησιῶν, τὸ ὁποῖον, ἄνευ αὐτῆς, θὰ ἦτο ἐν ἀπλοῦν Συμβούλιον Προτεσταντικῶν μόνον Ἐκκλησιῶν⁷⁷. Προστεθῇτω ὅτι εἰδικῶς περὶ τὸ Παγκόσμιον Συμβούλιον ἡσχολήθη τὸ 1968 ἡ Δ' Πανορθόδοξος Διάσκεψις, καθορίσασα τὰ τῆς συμμετοχῆς καὶ συνεργασίας τῶν Ὁρθοδόξων εἰς πάσας τὰς δραστηριότητας αὐτοῦ⁷⁸.

λος ἐν Γενεύῃ, ἐν «Ἐκκλ. Φάρος» 6 (1910), 207 - 212. E. L e g r a n d, Bibliographie Hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés par des Grecs au dix - septième siècle, Paris 1903, τ. V, σ. 202 κέ.

76. Παρὰ Ἰω. Κ α ρ μ ῖ ρ η, Τὰ δογματικὰ καὶ συμβολικὰ μνημεῖα . . . τ. II³, σ. 1055 - 1058.

77. Βλ. καὶ Διάγγελμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐπὶ τῇ 25ετηρίδι τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν, ἐν «Ἐκκλησία» 50 (1973) 458.

78. Βλ. Ἰω. Κ α ρ μ ῖ ρ η, Ἡ Δ' Πανορθόδοξος Διάσκεψις, σ. 47 - 49. «Ἐκκλησία» 45 (1968) 432.

Λεκτέον, τέλος, ὅτι ἐπ' ἐσχάτων τὸ Παγκόσμιον Συμβούλιον τῶν Ἐκκλησιῶν εἰσῆλθε δυστυχῶς εἰς κρίσιμον καμπήν, διατυπωθείσης κατ' αὐτοῦ τῆς κατηγορίας ὅτι παρεξέκλινεν ἐν τισι τοῦ ἀρχικοῦ προορισμοῦ του, παραμελήσαν τὸ κυρίως θεολογικὸν καὶ ἐνωτικὸν ἔργον του καὶ ὄψαν τὸ κέντρον τοῦ βάρους ἐπὶ τῶν κοινωνικῶν, πολιτικῶν, οἰκονομικῶν καὶ φυλετικῶν προβλημάτων, τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων, τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης, τῆς ἀναπτύξεως τῶν λαῶν κ.τ.τ. Ἀλλ' οὕτω κινδυνεύει νὰ παύσῃ νὰ εἶναι Συμβούλιον Ἐκκλησιῶν καὶ νὰ μετατραπῇ εἰς κοινωνικοπολιτικὴν ὁργάνωσιν, μεταβαλλομένου οὕτω τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ Οἰκουμενισμοῦ εἰς ἐκκοσμικευμένον Οἰκουμενισμόν. Δι' δ' εὐλόγως τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἤσκησεν ἐν ἔτει 1973 κριτικὴν ἐπὶ τῆς παρεκκλίσεως ταύτης, τονίσαν ὅτι «τὸ Παγκόσμιον Συμβούλιον τῶν Ἐκκλησιῶν εἶναι καὶ δεόν νὰ μείνῃ «Συμβούλιον Ἐκκλησιῶν», κατὰ τὴν ρητὴν, ἄλλως τε, ἀπαίτησιν τοῦ πρώτου ἀρθροῦ - βάσεως τοῦ Καταστατικοῦ αὐτοῦ», καὶ ὅτι «ὡς θεσμὸς ἐν τῇ ὀνηρίᾳ τῶν Ἐκκλησιῶν τεταγμένος ὀφείλει, ἵνα ἀποβαίῃ ἐκαστοτε τὸ ἐπὶ τούτῳ ὄργανον τῶν Ἐκκλησιῶν ἐν τῇ ἀπὸ κοινοῦ ἀναζητήσει τῆς διασαλευθείσης καὶ φυγαδευθείσης ἐνότητος τῶν Ἐκκλησιῶν, τόσον ἐν τῇ ἐκφράσει τῶν κοινῶν σημείων τῆς ἐμπειστευμένης εἰς αὐτὰς χάριτος, ἀληθείας καὶ πίστεως, ὅσον καὶ ἐν τῇ διερευνήσει καὶ ἀποκαταστάσει τῶν ὕφισταμένων διαφορῶν»⁷⁹. Ἀλλ' ἂς ἐλπίσωμεν ὅτι τὸ Παγκόσμιον Συμβούλιον τῶν Ἐκκλησιῶν ταχέως θὰ ὑπερβῇ τὴν παροῦσαν κρίσιν αὐτοῦ καὶ τὸν ἐπαπειλοῦντα αὐτὸ κίνδυνον τῆς ἐκκοσμικεύσεως καὶ τοῦ ὀριζονταλισμοῦ.

Τοιαύτη, ἐν πάσῃ δυνατῇ συντομίᾳ, ὑπῆρξεν ἡ ἀνέλιξις τοῦ διαλόγου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας μετὰ τῶν ἑτεροδόξων Ἐκκλησιῶν, ἰδίως κατὰ τὴν σύγχρονον ἐποχὴν ἡμῶν, ἐποχὴν τοῦ διαλόγου καὶ τοῦ καθολικοῦ αἰτήματος τῶν ἐκπολιτισμένων ὁσημέραι λαῶν πρὸς εἰρήνευσιν καὶ ἐνότητα. Ἐκ τῶν προεκτεθέντων ἐξάγεται ὅτι ὁ θεολογικὸς οὗτος διάλογος ἐνδίδεται ἀκόμη ἐν τῇ ἀρχῇ αὐτοῦ. Αὐτονόητον δὲ ὅτι οἱ Ὁρθόδοξοι θὰ διεξαγάγωσιν αὐτὸν ἄνευ καὶ τῆς ἐλαχίστης ἀποκλίσεως ἀπὸ τῆς ἀληθείας καὶ τῆς ὀρθοδόξου δογματικῆς πίστεως, ἄνευ δηλαδὴ δὴ σχετικοποιήσεως τῆς ἀποκεκαλυμμένης ἀληθείας ἢ σμικρύνσεως καὶ ἀλλοιώσεως αὐτῆς ἢ ὑπόπτου συμβιβασμοῦ ἐν τῇ ὁμολογίᾳ τῆς ἀναλλοιώτου ὀρθοδόξου πίστεως, μακρὰν τοῦ ἐξ ὀρθοδόξου ἐπόψεως ἀπαρადέκτου δογματικοῦ μινιμαλισμοῦ, τοῦ συγκρητισμοῦ, τῆς ἐκκοσμικεύσεως καὶ ἄλλων ἐπιπολαζουσῶν ἐν τῷ Οἰκουμενισμῷ ἀντορθοδόξων ἰδεολογικῶν οὐτοπιῶν καὶ τάσεων, πιστεύοντες ὅτι τὸ οἰκοδόμημα τῆς

⁷⁹. Διάγγελμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐπὶ τῇ 25ετηρίδι τοῦ ΠΣΕ, ἐνθ' ἀν. σ. 458 - 461.

χριστιανικῆς ἐνώσεως δέον νὰ θεμελιωθῇ ἀσφαλῶς ἐπὶ δύο βάθρων : τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ἀληθείας. Ὅχι μόνον ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀγάπης, ἀλλ' ἅμα καὶ τῆς ἀληθείας, διότι ἄνευ τῆς ἀληθείας περὶ τὴν πίστιν ἡ ἀγάπη θὰ μετεβάλλετο εἰς ἀπλοῦν σχῆμα λόγου, δῖχα ἐρείσματος καὶ περιεχομένου, ἡ δὲ τυχὸν θεμελίωσις τῆς ἐνώσεως μόνον ἐπὶ τῆς ἀγάπης θὰ ὠδήγει εἰς κατάρρευσιν τοῦ ὅλου οἰκοδομήματος, τοῦ ἐπ' ἀμφοτέρων ἐρειδόμενου. Διὰ ταῦτα ἀνάγκη πᾶσα, ὅπως ἐπιτευχθῇ ἀληθινῆς ἐσωτερικῆς ἐν τῇ αὐτῇ πίστει καὶ τῇ μιᾷ ἀληθείᾳ συμφωνία καὶ ἔνωσις, ὅποτε αὕτη δὲν εἶναι δυνατὸν παρὰ νὰ ἐκδηλωθῇ κατ' ἀνάγκην καὶ εἰς ἐξωτερικὴν ἐν ἀγάπῃ ἔνωσιν καὶ ἀδελφότητα, ἵνα ὠδηγήσῃ ἐν τέλει καὶ εἰς τὴν μυστηριακὴν κοινωνίαν (*Intercommunio*) μεταξὺ τῶν διισταμένων Ἐκκλησιῶν. Ὅθεν οἱ Ὁρθόδοξοι εὐλόγως ἀποκρούουσι τὰς ἀπὸ ἐτεροδόξου πλευρᾶς προσπάθειας πρὸς παρακάμψιν τοῦ θεολογικοῦ διαλόγου τῆς ἀληθείας καὶ ἀντικατάστασιν αὐτοῦ διὰ τῆς «*de facto*» πραγματοποιήσεως ψευδοῦς τινος ἐνώσεως βάσεως ἐκ τῶν κάτω, παρασυρομένων εἰς ταύτην τῶν ἐκκλησιαστικῶν πληρωμάτων τῶν διαφόρων Ὁμολογιῶν διὰ τῆς δημιουργίας συγχύσεως μεταξὺ αὐτῶν. Ἀλλαις λέξεσιν, ἀποκρούουσιν ἀπολύτως τὸν λεγόμενον «*λαϊκὸν οἰκουμενισμόν*», ἐμμένοντες εἰς τὸν διὰ τοῦ θεολογικοῦ διαλόγου τῆς ἀληθείας «*ὀρθόδοξον οἰκουμενισμόν*»⁸⁰.

Ἐπὶ τούτοις δὲν πρέπει νὰ λησμονῇται ὅτι ἡ διαίρεσις τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ εἶναι πολυχρόνιος, ἡ δὲ ἐπ' ἀνένωσιν αὐτῆς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι ταχεῖα καὶ εὐχερής. Ὅ,τι διήρσαν πολλοὶ αἰῶνες καὶ σοβαρὰ αἰτία καὶ μεγάλα σχίσματα, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπανενωθῇ ταχέως καὶ εὐχερῶς. Διὰ τοῦτο ἡ πρὸς τὴν χριστιανικὴν ἐνότητα ἄγουσα ὁδὸς θὰ εἶναι μακρὰ καὶ δύσβατος καὶ μεστὴ ἐμποδίων, ἅτινα δέον νὰ ἀρθῶσι βαθμηδόν, κατόπιν μακρᾶς καὶ ὑπομονητικῆς ἐργασίας ἐν ταπεινοφροσύνῃ καὶ συναισθήσει τῆς κοινῆς εὐθύνης διὰ τὴν διάρρηξιν τοῦ ἀρράφου χιτῶνος τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐν εἰλικρινείᾳ καὶ ἀγάπῃ καὶ πρὸ πάντων μετὰ προσευχῆς ἐκτενοῦς καὶ ἀδιαλείπτου, ἐν φόβῳ Θεοῦ καὶ ἁγιασμῷ καὶ ἁγνισμῷ τῶν καρδιῶν (Πράξ. 12, 5. Α' Θεσ. 5, 17. Α' Πέτρ. 1, 22) πρὸς τὸν μόνον δυνάμενον σῶσαι καὶ ἐνῶσαι τὰ διεσπῶτα, ἄνευ δὲ σπουδῆς καὶ τῆς παλαιᾶς μισαλλοδοξίας καὶ τοῦ ἐγωϊστικοῦ φανατισμοῦ καὶ ἀπομονωτισμοῦ. Ἐντεῦθεν ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, προσερχομένη ἀκαταπαύστως «*ἐπὲρ τῆς τῶν πάντων ἐνώσεως*», ἔχει τοποθετήσῃ τὸ ἀρχιερατικὸν τοῦτο αἷτημα τοῦ Σωτῆρος μεταξὺ τῶν πρώτων τῆς μεγάλης συναπτῆς ἐν τε τῇ

80. Περὶ τούτου βλ. Ἰω. Καρμίρη, Ὁρθοδοξία καὶ Ῥωμαιοκαθολικισμός, τ. Ι, σ. 97 κέ. Τοῦ αὐτοῦ, *Die Orthodoxe Katholische Kirche über das II. Vaticanum und die auf ihm entwickelten Aspekte und Tendenzen hinsichtlich der christlichen Einheit*, ἐν «*Kyrios*» 4 (1964) 241 κέ.

θεία Λειτουργία καὶ ταῖς ἄλλαις ἱεραῖς ἀκολουθίαις αὐτῆς, τὸν δὲ διάλογον μετὰ τῶν ἄλλως φρονούντων ἑτεροδόξων Χριστιανῶν, «ὕπὲρ ὧν Χριστὸς ἀπέθανε» (Ρωμ. 14, 15. Β' Κορ. 5, 15) καὶ ὑφ' ὧν ὁμοίως «Χριστὸς καταγγέλλεται» (Φιλ. 1, 18), ἐθεώρησε πάντοτε καὶ θεωρεῖ καὶ νῦν ἀναγκαῖον πρὸς συνεννόησιν καὶ ἔνωσιν. Καθ' ὅσον πιστεύει ὅτι ἡ ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως προσευχὴ τοῦ Κυρίου (Ἰωάν. 17, 21) ἀποτελεῖ ἅμα ὑπόσχεσιν, ἣτις ἰσχύει πάντοτε καὶ δὲν δύναται παρὰ τὴν πραγματοποιηθῆ τῇ δυνάμει τοῦ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ οἰκοῦντος Ἀγίου Πνεύματος.

Ἐν τέλει, κατακλείοντες τὸν λόγον, ὀφείλομεν μετ' ἐμφάσεως νὰ τονίσωμεν ὅτι ὁ διάλογος τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας μετὰ τῶν προειρημένων ἑτεροδόξων Ἐκκλησιῶν: Ἀντιχαλκηδονίαν, Παλαιοκαθολικῆς, Ἀγγλικανικῆς, Ῥωμαιοκαθολικῆς, Λουθηρανικῆς καὶ λοιπῶν Προτεσταντικῶν Ὁμολογιῶν, ἔχων ἱεραποστολικὸν κυρίως χαρακτῆρα μαρτυρίας ὑπὸ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς ὁρθοδόξου πίστεως καὶ τοῦ ἄλλου ἀνεκτιμήτου πνευματικοῦ θησαυροῦ της, εἰς ἐκπλήρῳσιν τῆς οἰκουμενικῆς της ἀποστολῆς ἐν τῷ κόσμῳ, οὐδόλως σημαίνει ἀπάρνησιν ὑπ' αὐτῆς τοῦ δόγματος τῆς μιᾶς ἀληθοῦς Ἐκκλησίας καὶ ἀποδοχὴν τῆς ἀποκρονομένης ὑπὸ τῶν Ὁρθοδόξων «θεωρίας τῶν κλάδων» ἢ ἀπάρνησιν τοῦ ἑαυτοῦ της ἢ τῆς φύσεώς της ἢ τῆς ἱστορικῆς της περιωπῆς ἢ ἐγκαταλείψεως τῆς ἀξιώσεώς της ὅτι εἶναι ἡ μία, ἐν πληρεστάτῃ ἐννοίᾳ, ἀληθὴς ὁρατὴ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, ἡ ἱστορικὴ ὁρατὴ πραγμάτων της μιᾶς Ἀγίας, καθ' ὅσον ἀείποτε ἐπίστευσεν αὕτη καὶ πιστεύει καὶ διατηρεῖ τὴν αὐτοσυνειδησίαν καὶ αὐτοπεποίθησιν ὅτι δὲν εἶναι μία ἐκ τῶν πολλῶν ἱστορικῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ Ὁμολογιῶν, ἀλλ' ὅτι εἶναι αὕτη αὕτη «ἡ» Ἐκκλησία ἐν ὅλῃ τῇ πληρότητι αὐτῆς, δηλὰ δὴ ἡ «μία, ἁγία, καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ Ἐκκλησία» τοῦ ἱεροῦ συμβόλου τῆς πίστεως ἡμῶν, ἡ μία καὶ μοναδικὴ ἀληθὴς καὶ ἀσφαλῶς σφύζουσα καὶ ἀλάθητος καὶ ὁρθόδοξος καὶ ἀντάρκης Ἐκκλησία, ἡ κατέχουσα τὴν χριστιανικὴν ἀλήθειαν ἐν πάσῃ τῇ πληρότητι καὶ καθαρότητι αὐτῆς καὶ διδάσκουσα «πάντα ὅσα ἐνετείλατο» αὐτῇ ὁ Κύριος (Ματθ. 28, 20) καὶ συνεχίζουσα ἀληθῶς καὶ κανονικῶς καὶ ἀδιακόπως καὶ κατ' εὐθεΐαν, ἄνευ κερῶν καὶ χασμάτων, τὴν ἀρχαίαν ἀδιαίρετον Ἐκκλησίαν, ἣς τὴν κληρονομίαν ὁλόκληρον διαφυλάσσει ἀκεραίαν καὶ ἀναλλοιώτον. Τοιαύτη δὲ οὕσα, περιβάλλει πάσας τὰς μεθ' ὧν διατελεῖ ἐν διαλόγῳ ἑτεροδόξους Ἐκκλησίας μετὰ τῆς ἐν Χριστῷ ἀγάπης καὶ τῆς μὴ καταισχυνούσης οἰκουμενικῆς ἐλπίδος, ἐπιποθοῦσα εἰλικρινῶς τὴν κατάπαιψιν τοῦ σκανδάλου τῆς διαιρέσεως καὶ τὴν μετ' αὐτῶν ἔνωσιν ἐν τῇ ἀποκεκαλυμμένῃ ἀληθείᾳ, τῇ ἀναλλοιώτῳ καὶ αἰωνίῳ ἀληθείᾳ τοῦ Θεοῦ.